

Bibó István:* „A nemzetközi államközösség benuátsága és annak orvosságai – Önrendelkezés, nagyhatalmi egyetértés, politikai döntőbíráskodás”. In: *Válogatott tanulmányok, IV: kötet, 1935–1979*. Budapest: Magvető, 1990. IV. Rész: Két területi államalakulási vita: Ciprus és Közel-Kelet 587-681. o

IV. kötet: A nemzetközi államközösség benuátsága és annak orvosságai. Önrendelkezés, nagyhatalmi egyetértés, politikai döntőbíráskodás

[Előszó](#)

[Bevezetés](#)

[I. Rész: A nemzetközi államközösség szerkezete és alapvető rendező elvei](#)

[II. Rész: Az önrendelkezési elv kritikái és apológiája](#)

[III. Rész: Nemzetközi politikai vitaintéző eljárások: a nagyhatalmi egyetértés és a pártatlan politikai döntés kulcskérdései](#)

[IV. Rész: Két területi és államalakulási vita: ciprus és közel-kelet](#)

[12. A ciprusi vita tényei és azok értelmezése](#)

[13. Egy döntőbírási állásfoglalás lehetséges tartalma a ciprusi vitában](#)

[14. Az arab–izraeli viszály: a tények](#)

[15. Az arab–izraeli viszály: értékelési szempontok](#)

[16. Az arab–izraeli viszály: végleges megoldásra irányuló nagyhatalmi akció lehetősége](#)

[Zárószó az arab–izraeli viszályal foglalkozó 14–16. fejezethez](#)

[Összefoglalás](#)

* Forrás: Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://mek2.niif.hu/02000/02043/html/index.html>

14. Az arab–izraeli viszály: a tények

*„Senki sem hajlamos annyira igazságtalanságok elkövetésére,
mint az, aki igazságtalanságok ártatlan áldozatának tudja magát.”*

*(X. századi arab vagy zsidó bölcs
Bagdadból vagy Jeruzsálemből)*

a) PALESZTINA, AZ ARAB–IZRAELI VISZÁLY SZÍNHELYE

Az a pár száz kilométer, mely Ciprus szigetét az arab–izraeli viszály színhelyétől elválasztja, a nemzetek közötti vitáknak egy meglehetősen eltérő fajtájához vezet át bennünket. A ciprusi ügy klasszikusan az önrendelkezési elvnek két, régtől fogva meglévő *nemzet közötti* alkalmazása és annak különböző problémái körül forog – az arab–izraeli viszályban ellenben két folyamatban lévő *nemzetalakulás*, méghozzá mindkét oldalon egészen különleges és egymástól is tökéletesen eltérő feltételek között zajló nemzetalakulás csapott és csap össze. A ciprusi vitára is rávetődik egy lefolyt nagy kényszerű lakosságáttelepülés árnyéka, azonban az arab–izraeli viszályban a lezajlott bevándorlás és kitelepítés a problémát szinte az önrendelkezési elv alkalmazhatóságának a {4-588.} határáig viszi el. A ciprusi ügy klasszikusan olyan ügy, melyben egy pártatlan politikai döntőbíráskodásnak érdemes és lehetséges volna döntő és kötelező határozatot hoznia, vagy legalábbis világosan körülhatárolt véleményt mondania; ezzel szemben az arab–izraeli viszályban egy ilyen fórumtól legfeljebb véleményt lehetne remélni, az ügyet helyes vágányra terelő igazi döntő cselekedetek azonban csak a nagyhatalmi egyetértés és az azt megtestesítő nemzetközi szervek közvetlen akcióba lépésétől származhatnak.

Az ügy megítélése szempontjából jelentős tények rövid összefoglalását ezúttal elég messze kell kezdeni: talán azzal, hogy az ókori Szíriának Palesztina néven ismert déli része ősidőktől kezdve a népek országútja volt; e népek között azonban egy, a zsidó nép, már az ókorban kitűnt ehhez a területhez való szívós ragaszkodásával, s ezt a ragaszkodást a zsidó profetizmus formájában olyan rendkívül erős spirituális élmények és mondanivalók központi témájává tette, ami a heves nemzeti élményeket és indulatokat jól ismerő mai korunkban is feltűnőnek mondható, a nemzeti tudat jelenségét sokkal szűkebb körben ismerő ókorban pedig egyszerűen párját ritkította. Már az ókorban három ízben „érkezett meg” a zsidó nép erre a földre mint az „ígéret földjére”: először mitikus pásztorfejedelmek vezetése alatt csekély számú jövevénycsoporthként Mezopotámiából; másodsor függetlenséget kereső és egy kiformalódóban lévő egyistenhitet őrző harcias törzsszövetségként az egyiptomi elnyomás elől; harmadszor pedig a babiloni fogság nemzeti szerencsétlensége után egy hangsúlyozottan vallásilag szervezett közösségként, mely az egyistenhitet immár a környező „pogány” világgal tudatosan szembeforduló meggyőződés erejével vallotta. Két ízben is alakultak ezen a területen némi politikai súllyal is rendelkező zsidó királyságok, de egyikük sem bizonyult sem különösebben szilárdnak, sem különösebben hosszú életűnek. A zsidóság nem volt egyik {4-589.} ott-tartózkodása idején sem kizárólagos lakosa az egész területnek: első ottléte alatt kifejezetten jövevény volt, második ottlétét meg kellett osztania a kánaánitákkal és filiszteusokkal, a harmadikat pedig a csak félig-meddig zsidó szamaritánusokkal, valamint az egymást követő perzsa, macedón–görög és római birodalmak népegyvelegével. Végül a római uralom alatt a zsidó nép a pogányság minden formáját mereven elutasító magatartásával

sikeresen megszerezte a birodalom legkezelhetlenebb népcsoportjának hírnevét, s egymást követő felkelései után bekövetkezett harmadik, hosszú időre véglegesnek látszó elűzöttetése és szétszórattatása.

Palesztina ezután néhány évszázadra a keleti római birodalom és a keleti kereszténység területe lett, etnikailag kevert, de a felületes hellenizálás máza alatt túlnyomóan továbbra is szemita jellegű lakossággal. Az *iszlám* megszületése nyomán létrejött *arab világbirodalom* ezt a területet az elsők között hódította meg, és csaknem teljesen arabná és muzulmánná tette, amin nem változtatott egészen a 20. század elejéig sem a több hullámban jelentkező török hódítás, sem a kereszties hadjáratok és kereszties államok két évszázados közjátéka: a lakosság többsége ezerkétszáz-egynéhány éven keresztül muzulmán arab maradt 10-10 százalékos keleti keresztény és zsidó kisebbséggel.

b) ZSIDÓ DIASZPÓRA, ANTISZEMITIZMUS ÉS CIONIZMUS

Ezenközben a szétszórattott zsidóságot megóvta a szétszórt népek szokott sorsától, a felszívódástól a maga mind véglegesebben kialakult és nagy szellemi erővel kidolgozott vallásrendszere, melyben különleges rítusok és érzelmek tartották ébren a Szentfölddel, Jeruzsálemmel és a templommal kapcsolatos emlékeket és várakozásokat. Így maradt fenn a zsidóság, mint etnikai jellegzetességeket is őrző zárt vallási közösség, annak a két nagy kultúrának, a keresztény Európának és az iszlámnak a világában, amelyek mindketten {4-590.} az ószövetségi zsidó vallás és profetizmus legitim folytatóinak vallották magukat.

A zsidók helyzete azonban alapvetően más volt e két világban. Az iszlám közfelfogása a zsidó vallást a keresztény és iráni vallásokkal együtt különlegesen respektálta, mint saját maga által is előzményként tisztelt és szentkönyvekkel, írott kinyilatkoztatással rendelkező vallásokat; mint ilyenek részesültek ezek annak az aránylag türelmes elbánásnak a védelmében, melyet az iszlám a maga vallási kisebbségei számára általában biztosított, s melyet az ottomán birodalom sajátos szervezeti formába is öntött és a modern nacionalizmus megjelenéséig fenn is tartott. Ezzel szemben a keresztény vallás Istennek a zsidó néppel kötött szövetségét mint előzményt sokkal erősebben beépítette a maga vallásrendszerébe, s magát sokkal inkább az ószövetségi kinyilatkoztatás egyedüli hiteles letéteményesének tekintette, semmint hogy bármiféle respektust képes lett volna kialakítani egy olyan vallási meggyőződés számára, mely az ószövetséget az újszövetségi folytatás nélkül akarja fenntartani. Ezért s egy sor más ok miatt a zsidók a középkor és újkor hosszú évszázadain keresztül a keresztény világban sokkal nagyobb nyomás alatt és sokkal állandóbb üldözés árnyékában éltek, mint hittestvéreik az iszlám világában.

Kitérés az antiszemitizmusról. Az a helyzet, mely a keresztény Európában a zsidóság körül kialakult, sok tekintetben egyedülálló volt. Természetesen jellemezte ezt a helyzetet mindaz, ami a többségtől világosan elváló és többé-kevésbé elnyomott kisebbségek helyzetét általában jellemzi, amiben mindig jelentős tényező azaz ellenérzés, mely a „másfélé”-t, az „idegen”-t általában körülveszi. Az európai zsidóság kisebbségi helyzetét azonban ezen felül is sajátosan súlyossá tette néhány tényező.

Az európai keresztény kultúrkörnek jellemző vonása, {4-591.} hogy – Kínát kivéve – talán egyetlen kultúrkörben nem emelkedtek *erkölcsi ítéletek* olyan különleges társadalmi és politikai jelentőségre, mint itt. Míg azonban Kínában a közösségi élet moralizálódása inkább egy szűkebb vezetőréteg racionális társadalom- és államfelfogásában jutott kifejezésre, addig Európában a közösségi élet kérdéseit nemcsak aránylag magas intellektuális feszültség,

hanem nem kevésbé erős emocionális feszültség is övezte, mely széles társadalmi rétegekre is kiterjedt. Ennek pedig, előnyös és társadalmilag nevelő hatású főkövetkezményei mellett, voltak igen veszedelmes, kártékony és embertelen mellékkövetkezményei is. Mindenekelőtt az, hogy egy moralizálással erősen áthatott társadalomban a rossz is moralizáló köntöst ölt. Innen van az, hogy Európán kívül kevés kultúrkörben fordult elő olyan gyakran és az egész társadalmat átható módon az, hogy *az emberi kegyetlenség és gonoszság erkölcsi ítéletek formáját veszi magára*, és kevés helyen voltak az erkölcsi elítélés közösségi következményei olyan nyomasztóak és kiút nélküliek, mint éppen a megbocsátás vallása által kiformált kultúrában. Ennek volt egyik jellegzetes áldozata a keresztény Európában a *Bukott Nő*: sehol a világon nem volt olyan visszataszító és az önbecsülés lehetőségét szinte teljesen kizáró a leányanyaság és a prostitúció emberi atmoszférája, mint éppen abban a kultúrában, melynek vallásalapítója az emberi szeretet és megbocsátás legmegragadóbb példáit egy erősen patriarchális környezetben éppen házasságtörőkkel és prostituáltakkal kapcsolatban mutatta be.

A nyomasztó erkölcsi ítékezés másik fő áldozata pedig éppen a *Zsidó* volt, az az emberfajta, amelyen a középkori közmegegyezés Krisztus megfeszítését kérte számon, hivatkozva arra a bibliai szövegre is, mely szerint: „Az ő vére mi rajtunk és a mi gyermekeinken.” Ezzel a felelőssé tétellel szemben természetesen könnyen rá lehet mutatni arra, hogy Jézus és összes tanítványai éppen úgy zsidók voltak, mint a főpapok, írástudók és a „Feszítsd meg”-et kiáltó tömeg, s ki {4-592.} lehet fejteni azt a minden keresztény teológia számára kényszerűen következő álláspontot, mely szerint a Krisztus megfeszítőinek „utóda” minden bűnös, gyűlölködő és bárkire „Feszítsd meg”-et kiáltó ember. Ezek a szubtilis és humánus érvelések azonban igen távol voltak a középkor lényegesen nyersebb teológiájától és az aránylag zárt leszármazási keretek között élő középkori embertől, aki a kereszténységre megtérni nem akaró, külön vallásként fennmaradó zsidó vallás híveit szinte magától értetődően helyezte a „Krisztust megfeszítő zsidók” *utódainak* hálátlan szerepébe. Nem szabad e vonatkozásban elfelejtenünk a középkor szenvedélyes indulatoktól fűtött, drámai szemléletességű felidézésektől kísért és újból meg újból átélt érdeklődését Krisztus kínhalála iránt: primitív, de igen eredményes eszköze volt ez annak, hogy széles tömegekben fel lehessen kelteni a mások szenvedéseivel való azonosulás képességét, ugyanakkor azonban alkalmat adott arra is, hogy agresszív indulatokat és cselekedeteket igazoljon e kínhalál „okozóival” szemben.

Ez volt az a többlet, melyet Európában a zsidóságnak a „kisebbségi sors” ismert terhein felül is viselnie kellett, s ezzel a tehertétellel súlyosbítva alakultak ki az európai környezet és az európai zsidóság *kölcsönös közösségi magatartásformái*, melyek közül a három legjellemzőbbet látszik szükségesnek ezúttal kiemelni:

1. A környezet az európai zsidóságot más kisebbségnél nagyobb mértékben és élesebb formák között szorította ki a társadalom általános rendjébe beleépült s valamiféle státust és respektust biztosító foglalatosságok és lehetőségek köréből: ezzel megsokszorozta azt a kényszert, mely a kisebb-nagyobb nyomás alatt élő kisebbségek tagjait általában arra kényszeríti, hogy a tunya többségnél „élelmesebbek” legyenek, *észrevegyék és megkeressék a társadalom által szokásosan igénybe nem vett, a közösségi élet határterületein fellelhető, marginális lehetőségeket*, s erre építsenek egzisztenciát; ez az ilyen helyzetben lévő kisebbségek számára, így a zsidók számára {4-593.} is rendszerint csak az emberi lehetőségek határain való tengődést teszi lehetővé, időnként és egyesek számára azonban lehetőséget nyitott a társadalom rangsorában elfoglalt hátrányos helyzetnek nagyobb anyagi prosperitással való

kiegyenlítésére is; a környezet állandó nyomása azonban gondoskodott arról, hogy ez a zsidó jólét a gettóélet hosszú évszázadai alatt ne lehessen sem túl állandó, sem túl biztonságos.

2. Az európai környezet a középkori zsidósággal szemben állandóan egy alaptalan és igazságtalan vád és számonkérés magatartását vette fel, amivel szemben a zsidóság magatartása nem lehetett más, mint az, hogy *a környezet egész értékrendjével szemben gyanúval élt és kritikát gyakorolt*, amit annál inkább meg tudott tenni, mert nem akármiféle közösség volt, hanem maga is egy jelentős mélységben kidolgozott világnézet és erkölcsi értékrendszer hordozója, s így egy vele szemben ítélni akaró másik értékrendszer kritikájához komoly kategóriákkal rendelkezett. Végül

3. az európai környezet erkölcsileg kisebb értékűnek nyilvánító és számon kérő magatartásának lényeges kísérőjelensége volt az, hogy az európai zsidóság első számú szenvedő alanyává lett gyűlölködő tömegindulatoknak, gyanúsítottja misztikus rémtörténeteknek és áldozata egyéb bajok által felizgatott tömegek bűnbakkeresésének. Így a szenvedett bántalmak terén is többet viselt annál, ami zártabb társadalmakban a kisebbség általános sorsa szokott lenni. Minderre természetesen reagált az *elégtételkeresés* magatartásával, mely elégtételt a középkor hosszú évszázadain keresztül nem kapta meg másban, mint abban, amit a vallásos elmélyedés, továbbá bizonyos szellemi foglalkozások művelése, bizonyos anyagi jólét elérése s ezeken keresztül néha bizonyos – rendszerint rövid lejáratú és ritkán jó végű – hatalom elérése jelenthetett számára.

Ezek a kölcsönös magatartásformák mindaddig nem emelkedtek az egész társadalmat érdeklő és érintő jelentőségre, {4-594.} amíg az európai zsidóság zárt közösségként élt az egészében zárt közösségekből összetevődő középkori európai társadalmakban. Gyökeresen megváltozott azonban a helyzet akkor, amikor az újkor folyamán megindult az európai emberiség nagy vállalkozása, a szabadság alapján való társadalomszerveződés máig nyugvópontra nem jutott kísérlete, mely az európai zsidóságot is egy világjelentőségű vállalkozás részesévé tette, miközben összes életfeltételeit gyökeresen megváltoztatta. E változásoknak kezdetben csak az előnyös oldalai mutatkoztak. Európa országaiban nyugatról keletre haladva sorra megtörtént a *zsidóemancipáció*, a zsidóknak a társadalom többi része számára nyitva álló lehetőségekben való részvételének, s megjelent a zsidóság teljes beilleszkedésének, teljes beolvadásának, az *asszimilációnak* a programja, melyet egyszerre tűzött ki a zsidóság haladottabb része a konzervatívabb környezet ellenállásával szemben, és a környezet haladottabb része a zsidóság konzervatívabb részének az ellenállásával szemben. Ebben a folyamatban jelentek meg azok a súrlódási lehetőségek, melyek létrehozták a régi, elsősorban *vallási* előítélet által determinált *középkori antiszemitizmus* helyét elfoglaló, elsősorban *társadalmi és lélektani* tényezők által determinált *jelenkori antiszemitizmust*. E súrlódási lehetőségek megértéséhez fel kell idéznünk azokat a megrázkódtatásokat, melyeket a szabadság alapján való társadalomszervezés modern programjára való átmenet az európai társadalom, különösen annak egyes rétegei számára jelentett, s azt, hogy ezek a megrázkódtatások milyen kölcsönhatásba kerültek azokkal a kialakult feszültségekkel, melyek zsidóság és környezet viszonyában évszázadok óta adva voltak.

A megrázkódtatások elseje abból adódott, hogy a gazdasági szabadságon alapuló kapitalizmus rendszere egyetemes törvényt tette a *mindennemű lehetőségek minél teljesebb kiaknázásában* álló szabad versenyt, ami létrehozta a tőkés vállalkozónak mint társadalmi vezetőnek az új embertípusát. {4-595.} Ezáltal egyszerre az egész társadalom központi jelentőségű és az eddiginél sokkal többre értékelt magatartásává vált a rejtett és a többség által észre nem vett lehetőségek kiaknázása, ami eddig különböző kisebbségi csoportoknak,

közöttük a zsidóságnak volt – többnyire eléggé bizonytalan létezését biztosító – magatartása. Ez azt jelentette, hogy a zsidóság átlaga a környező társadalom átlagánál nagyobb mértékben állott készen a kapitalizmus által megnyitott lehetőségek megragadására. Mindamellet azokban az országokban – Angliában, Hollandiában, Amerikában –, ahol a kapitalizmus teljesen organikus, egyenes vonalú belső fejlődés eredménye volt, a zsidó kapitalisták – sokszor egészen a mai napig – megmaradtak a „későbbben jöttek” helyzetében a honi polgárság mögött. Viszont amilyen arányban a többi országok a kapitalista formákat külső hatások közbejöttével, hirtelen átmenettel, fejlődési zökkenővel vették át, abban az arányban lett a zsidóság szerepe ezeknek az országoknak a kapitalista fejlődésében erősen láthatóvá, esetleg központi jelentőségűvé, annál is inkább, mert minél elmaradtabb országot vont a kapitalizmus a maga hatása alá, annál inkább vett fel gyarmati jelleget annak minden kirívó kísérőjelenségével. S a zsidóknak ebben viselt szerepét még a valóságosnál is feltűnőbbé tette az a tény, hogy a zsidóság gazdasági magatartásformái nem támaszkodtak semmiféle kialakult, hagyományos folytonosságra, ellentétben a kapitalizmusban szerepet vállalt többi, azelőtt is bevett és pozícióval rendelkező rétegekkel. Ennek következtében a zsidóknak a lehetőségek kiaknázására és anyagi érdekeinek érvényesítésére irányuló tevékenysége – annak ellenére, hogy személyes magatartásuk általában szelídebb és kevésbé távolságtartó volt, mint a régi vezető és uralkodó osztályoké – mégis sokkal gyakrabban tűnt fel a hagyományosan kialakult és megszokott magatartásformákkal ellenkezőnek. Különös ingerültséget okozott ez azokban a csoportokban, amelyeket a kapitalizmus, anélkül hogy gyökereikből teljesen kitépett {4-596.} volna, mint a proletárokat, azért az anyagi jólét vagy a társadalmi tekintély létráján való lejjebb szállásra kényszerített. Ilyenek pedig bőven akadtak a társadalom legkülönbözőbb szintjein: hátrább szorult földbirtokosok, lemaradt középpolgárok, elszegényedett kispolgárok, a kapitalista módszerek által sarokba szorított parasztlakók, a tőkés vagyonszerzés lehetőségeiből kimaradt alkalmazotti rétegek körében egyaránt. Ezek között alakult ki a zsidókkal szemben megfogalmazott legáltalánosabb modern vád: az, hogy a zsidók az általánosan kötelező magatartási és játékszabályok megsértésével, *csaló módon* jutnak aránytalan anyagi jóléthez.

A modern szabadságmozgalmak és a nyomukban létrejött változások másik jelentős megrázkódtatása volt a társadalmi értékek hagyományos rendjének és a hagyományos vezetőrétegek tekintélyének a megingása: kritika, tiszteletlen kritika, sőt egyenesen *megsemmisítő kritika érte* az azelőtt kétségbevonhatónak nem tekintett *monarchikus, arisztokratikus és egyházi tekintélyeket*. Kevés embercsoport számára volt olyan magától értetődő ebbe a kritikába való belekapcsolódás, mint éppen a zsidóság számára, mely a modern szabadság- és egyenlőségmozgalmakon egészben csak nyerhetett, s mely éppen megalapozatlan vádaknak való kitettsége folytán évszázadok óta volt készenlétben a környező világ egész értékrendjével szemben való kétségre, gyanakvásra és kritikára. Annál nagyobb megrázkódtatást jelentett e tekintélyek megingása azoknak a fentebb már említett földbirtokosi, közép- és kispolgári, paraszti és alkalmazotti rétegek és csoportok számára, melyekben e tekintélyek alábbszállása belső, organikus fejlődés útján még nem következett be, sőt e tekintélyek megingását éppen saját helyzetük romlásával kapcsolták össze; így mindkettőt külső, ellenséges erők, közöttük első helyen éppen a zsidók hatásának és tevékenységének tulajdonították. Így fogalmazódott meg a modern antiszemitizmus második számú vádjá: az, hogy a zsidók élen {4-597.} járnak a hagyományos és tiszteletre méltó társadalmi *tekintélyek destruálásában*.

A modern társadalmi átalakulások harmadik megrázkódtatásos eleme az volt, hogy jelentős változásokat hozott a *társadalmi pozíciók* birtokában: kiemelkedéshez, hatalomhoz, jóléthez, nyilvános megbecsüléshez juttatta olyan csoportok tagjait, akiknek addig kisebb-nagyobb

mértékű megvetés vagy semmibevevés volt a sorsa azoknak a részéről, akik a régi értékrend szerint magukat hatalomra és tiszteletre illetékesnek, amazoknál különbeknek tudták. Ez az irritáció annál nagyobb volt, minél inkább kiélték az új hatalmasok, az új gazdagok új helyzetük előnyeit, minél több *elégtételkeresést* vittek bele új helyzetükbe azokért a sérelmekért és bántalmakért, melyeket korábban elszenvedni kénytelenek voltak. S ezek között megint csak a zsidók esetleges elégtételkereső magatartásai voltak azok, melyek elsősorban szúrtak szemet és váltottak ki ellenérzést: még a legenyhébb és legmagátólértetődőbb megnyilvánulások, az új, előnyösebb helyzetek valamennyire is látható vagy tüntető kiélvezése mind-mind bűnnek tűnt fel azok számára, akik a régi rend szerint a maguk rangtudatának fontos részeként tartották számon azt, hogy ők ha másoknál talán nem is, de éppen a zsidóknál bizonyosan többek és különbek. Így fogalmazódott meg a modern antiszemitizmus harmadik vádja: az, hogy a zsidók *hatalomra törnek*, s megnyílt hatalmi helyzeteiket régi sérelmeik megbosszulására használják fel.

A modern „világi” antiszemitizmus mindeme vádjait természetesen ismerte a „középkori” vallási előítélet is, azonban a középkori antiszemitizmus többségükben a zsidókat alig ismerő, velük intenzív társadalmi kapcsolatban nem lévő, róluk reális tapasztalatokkal alig rendelkező emberek által elfogadott előítéleten és teljességgel koholt rémtörténeteken alapult, melyeknek a társadalom éppen aktuális válságos helyzeteivel valóságos vagy jelentős kapcsolata nem volt. Ezzel szemben a modern antiszemitizmus olyan emberek {4-598.} előítélete volt, akiknek még ha nem is igazán teljes és emberi, de mégis nagyon is reális kapcsolatai voltak zsidókkal; s mindennapi és reális tapasztalataik voltak egyes zsidók ama magatartásairól, melyek gazdasági helyzetek erőteljes kiaknázásában, hagyományos társadalmi értékek és tekintélyek éles kritikájában és fölényt jelentő különböző helyzetek látható kiélésében jelentkeztek. Mindeme tapasztalatok nem koholt tényeken alapultak, hanem reális, személyes élményeken: igaztalanságuk a hozzájuk fűzött értelmezésben, a reájuk épített általánosításban rejtett. Csakúgy, mint ahogyan „reálisak” a jószívű nagyságának a lusta és tolvaj cselédekről s a szegény cselédeknek a komisz és kibírhatatlan nagyságáról, a rendes németeknek a rendetlen franciákról s a talpraesett franciáknak az otromba németekről, a gondterhelt rendőrségnek a nőknek alkalmatlankodó vendégmunkásokról s a kiszolgáltató vendégmunkásoknak a brutális és korrupt rendőrségről szerzett tapasztalatai is, csak éppen mint általánosítások igaztalanok és érvénytelenek. Mindezekből a reális, bár félrevezető általánosításokból azonban csak ott lesz igazi baj, ahol nem zárt csoportokon belül maradnak vagy nem alkalmi találkozásokra szorítkoznak, hanem összefüggésbe hozhatók a társadalom legválságosabb, legaktuálisabb kérdéseivel. Ilyenkor különösen alkalmasak arra, hogy ne csak pillanatnyi tömeghisztériák, hanem ezekre épülő összefüggő ideológiák alkatelemeivé is váljanak. Így lettek egyes, az átalakulásoktól vagy válságoktól különlegesen érintett csoportoknak ezek az irritációi egyes országok egyenetlen fejlődésével vagy politikai, vagy társadalmi elmaradottságával arányban döntő tényezői a *fasizmus* létrejövetelének és uralomra jutásának, mely mindenütt *antiszemitává* vált, ahol valamennyire is jelentős számú zsidósággal szembetalálkozott. Végül egy országban, Németországban, ahol a társadalmi fejlődés zavaraihoz a nemzeti fejlődés súlyos válságai is hozzájárultak, elvezettek a világtörténelem legsúlyosabb zsidóüldözéséhez és zsidóirtásához.

{4-599.} Szó sincs azonban arról, hogy a zsidókkal kapcsolatos közkeletű általánosítások ilyen patológus szélső esetekre szorítkoznak. Áthatják ezek a társadalom egyébként egészséges gondolkodású rétegeit is, melyek egészükben esetleg komoly liberális tradíciókat őriznek, kritikus esetben az üldözött zsidók segítségére sietnek, de ez nem akadályozza meg őket, hogy ezenközben továbbra is szerezzenek „rossz tapasztalatokat” ugyanezekről a zsidókról.

A környezetnek mindezek a magatartásformái, véleményei és indulatai azonban a zsidók számára akkor is az „antiszemitizmus” gyűjtőneve alatt jelennek meg, ha valójában nincsenek összefüggésben antiszemita ideológiával, még inkább, ha azzal összefüggésben jelentkeznek. Mindez már jóval a nagy fasiszta zsidóüldözések előtt megérlelte számos zsidóban azt a tényekkel – bár szintén részben félrevezető tényekkel – alátámasztott tapasztalatot, hogy a környezet velük szemben akkor is áthatolhatatlanul ellenséges, ha ezt láthatóan nem is mindig mutatja. Ilyen és hasonló tapasztalatokból született meg számos zsidóban már a 19. század közepétől kezdve az a gyanú, hogy az asszimiláció nemcsak hogy nem történt meg, de nem is kilátásos, hogy az emancipált zsidóság nem lépett ki a gettóból, csak a fizikai gettót váltotta fel egy láthatatlan társadalmi és lélektani gettóra, s a társadalomban elfoglalt, alapján továbbra is egészségtelen helyzetének megszüntetéséhez más megoldásokra van szükség.

Mindezzel természetesen nem magyaráztuk meg kimerítően az antiszemitizmus társadalmi és eszmei jelenségét, hanem csupán a cionizmus előzményeként utaltunk rá. A lényeg az, hogy a legújabb kori antiszemitizmus visszahatásaként már a 19. század közepétől kezdve erjedés indult el a közép- és kelet-európai zsidóságban, melyet részben zsidó öntudatának erősebb volta, részben az elszenvedett bántalmak súlyosabb volta, részben pedig a zsidóemancipáció félutas volta vagy hiánya arra indított, hogy egyáltalán kétségbe {4-600.} vonja a zsidó asszimiláció lehetőségét és helyességét. Ebből a kétségből született meg az európai *cionizmus*, melynek programja szerint a zsidóknak szétszórtságukból, üldözöttségükből és a társadalom szélére szorított életfeltételeikből eredő torz és méltatlan helyzetűen csak úgy lehet segíteni, ha a zsidóság újból nemzetté válik és újból államot alapít ősi hazájában. Felvetődtek ugyan más lehetséges helyek is, de hamar kiderült, hogy a Szentföldre irányuló célkitűzés az egyetlen, melynek érzelmi telítettsége egy ilyen egyedülálló vállalkozáshoz a szükséges energiát mozgósítani képes. Kissé leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a cionizmus eszmei arculatának első körvonalait a rendezett feltételek között élő, nagy igényű és művelt, de az antiszemitizmus jelenségei által újból meg újból megbántott közép-európai zsidóság vázolta fel, anyagi hátvédül a vagyonos, jólétben és biztonságban élő, Palesztinába kivándorolni nem akaró, de a zsidóság ügyéért nagy anyagi áldozatokra kész nyugat-európai és amerikai zsidóság jelentkezett, a palesztinai települők tömegeit pedig az elviselhetetlen nyomás alatt élő, alig vagy egyáltalán nem emancipált s egyben a zárt zsidó öntudatot legerősebben őrző kelet-európai zsidóság, utóbb pedig a hitleri tömegmészárlás túlélői hozták. Ez az erő indult el államot alapítani egy olyan területen, mely tizenkét évszázad óta vitán kívül az arab világ része volt. Ezzel már meg is voltak adva az arab–izraeli viszály lényeges elemei.

c) AZ ARAB–IZRAELI VISZÁLY KEZDETEI IZRAEL MEGALKULÁSÁIG

A cionista világszervezet a 19. század végén alakult meg, s a századfordulótól kezdve megindult a cionista zsidó bevándorlás és település Palesztinába, egyelőre magánakció formájában, s különösebb ellentmondást ki nem váltva. Az ottomán birodalomnak az első világháború vége felé kirajzolódó összeomlása egyszerre adott alkalmat mind az arab világ, mind a cionizmus számára, hogy a maguk nemzeti önállóságra {4-601.} irányuló terveit a győzelem várományosainál, a nyugati hatalmaknál biztosítani próbálják. A brit politika viszont, mely mindezeket a szálakat leginkább kézben tartotta, ebben a helyzetben szeretett volna minél több szövetséges erőt mozgósítani, s ennek érdekében három, egymással reménytelenül ellentmondó kötelezettséget vállalt. Ezek félutas teljesítéséből indultak el az eseményeknek azok az ágai, melyek többek között az arab–izraeli viszály kibontakozásához is elvezettek. 1915 októberében az egyiptomi brit főbiztos levélben biztosította a mekkai seriffet, mint a leendő arab felkelés elhivatott vezetőjét és a leendő arab állam vagy arab államok feltételezett dinasztiaalapítóját, hogy az ottomán birodalom *arab* területeinek fel kell

szabadulniok és *önálló államisághoz* jutniok; a levél ebből csupán Szíria északi partvidékét vette ki, mint nem tisztán arab területet, ahol a franciáknak lesznek különleges jogaik, az angolok részére viszont Bagdad és Bászra területein kívánt különleges jogokat fenntartani, anélkül hogy ez utóbbi területeket a leendő arab államiságból kivette volna; az arab részről erre adott válasz hangsúlyozta, hogy ezeket a fenntartásokat csak ideiglenesekként fogadják el. Palesztináról, melyet az arabok magától értetődően Szíria déli felének s így a leendő arab állam részének tekintettek, külön nem esett szó. Alig néhány hónappal később viszont, 1916 tavaszán, brit–francia jegyzékváltás keretében megtörtént az ottomán birodalom arab területeinek a szabályos *felosztása*, bár csupán az érdekerületek elhatárolásának hagyományos formájában. Eszerint Szíria (a mai Szíria és Libanon) francia, Mezopotámia (Irak) és Palesztina brit érdekerületnek minősül. Más értelemben esik szó Palesztináról az 1917 novemberében létrejött ún. Balfour-deklarációban, mely levél formájában biztosítja a cionista világszervezetet, hogy Nagy-Britannia szimpatizál a cionista célkitűzésekkel, és a háború győzelmes befejezése után Palesztinában a zsidóság számára „zsidó nemzeti otthon” kívánt létesíteni. E három dokumentum {4-602.} alapvető ellentmondásait nem enyhíthették a fogalmazásnak azok a finomságai, melyek úgy vélték, hogy a jogosan felkeltett ellentmondó várakozásokat majd a gondos szövegértelmezés eszközeivel orvosolni lehet. Az arabok aligha képzelhették, hogy a franciáknak és briteknek meghatározott területekre korlátozott „különleges jogai” majd azt fogják jelenteni, hogy a felszabadult arab területek túlnyomó része mandátum formájában egyelőre a brit és francia gyarmati állapothoz hasonló helyzetbe kerül, s még későbbi önállósulásuk is a brit–francia megállapodásban leszögezzett, arab szempontból teljesen önkényes és esetleges határok között fog megtörténni. Viszont a zsidók, bármennyire is csupán nemzeti *otthonról* és nem államról szólt a Balfour-deklaráció, a cionista törekvésekkel való szimpátia kinyilatkoztatásába nyilván és joggal beleértették a cionizmus lényegének, a zsidó *államra* való törekvésnek a tudomásulvételét is. Jellemző, hogy 1919 januárjában, mikor az arabok már nyugtalanodni kezdtek a Balfour-deklaráció és annak következményei miatt, a cionista világszervezet vezetője és a mekkai seriff képviselője között megállapodás jött létre, mely szerint ez utóbbi tudomásul veszi a Palesztinába való nagyobb méretű zsidó bevándorlás tervét, de azzal a hozzáadással, hogy ez a megállapodás hatályát veszti, ha a győztes hatalmak nem teljesítik az arab függetlenségre vonatkozó ígéreteiket. Ezt az események későbbi menete folytán jelentőségét veszített dokumentumot, melyet utóbb sem az arabok nem tekintettek kötelezőnek, sem a zsidók különösebb hivatkozásra érdemesnek, csupán azért említettük meg, mert jelzi az arab nemzetalakulás és a zsidó nemzetalakulás ügyének azt a kibogozhatatlan összefonódását, mely azóta is tart, s minden jel szerint tartani fog még a jövőben is.

Az első világháború győzelmes befejezése után a brit kormányzat a Jordán folyó bal és jobb partján két külön brit mandátumot létesített: a Jordánon túli részen Transzjordánia néven külön arab királyság alakult, míg a Jordán folyó és {4-603.} a tengerpart közötti területen alakult meg az a palesztinai brit mandátum, melynek kormányzását a mandatárius hatalom az arabok és zsidók önkormányzati szervezeteinek a közreműködésével gondolta el. Ez a konstrukció azonban nem sok idő alatt működésképtelenné bizonyult. Hamar kiderült, hogy az arabokat a százezernyi számról a második világháborúig lassan félmillióra növekedett zsidó bevándorlás által hozott anyagi fellendülés – amiből ők csak másodvonalban részesedtek – nem kárpótolja azért az elsőségért, melyet hagyományosan mozdulatlan országukban azelőtt élveztek, s a két közösség egymáshoz való viszonya mindinkább kiéleződött. Hamar kialakult a szemben álló felek között az a kontraszt, mely a helyzetet máig is jellemzi: a zsidók kevesen voltak, de tudták, mit akarnak, képesek voltak modern szervezkedésre, és a cionista világszervezet készen nyújtotta számukra a szervezkedés, a helyi önkormányzat s utóbb az államszervezés kereteit; az arabok sokan voltak, de évszázadokkal

régebbi és egyszerűbb szervezeti formák között éltek, s feltámadt ellenállásukban a reakció és elmaradottság erői zűrzavarosan keveredtek egy kezdődő nemzeti öntudat és a kizsákmányolás elleni lázadás erőivel. A palesztinai brit mandátum története a szüntelen ellenségeskedésnek, a véres összecsapásoknak, majd terrorizmusoknak s a bevándorlást hol engedélyező, hol korlátozó mandatárius hatalom kétségbeesett kompromisszumkereséseinek szüntelen, fokozódóan kilátástalan és az egymást mindjobban gyűlölő két fél közös ádáz gyűlöletétől kísért története.

Már a harmincas években felvetődött az a gondolat, hogy a palesztinai arab–izraeli ellentét gordiuszi csomóját csak Palesztina kettéosztásával lehet megoldani. A brit kormányzatok azonban inkább arra hajlottak, hogy szorosán értelmezzék a „zsidó nemzeti otthon” fogalmát, és a bevándorlást szorítsák korlátok közé; ilyen elgondolások jegyében ült össze a második világháború küszöbén egy sikertelen brit–arab–zsidó kerekasztal-konferencia, mely után a brit kormány {4-604.} egy Fehér Könyvben szögezte le, hogy egy közös arab–zsidó állam fokozatos létesítése irányában kíván közrehatni, s ennek érdekében meghatározott ideig korlátozott számú zsidó bevándorlást fog még engedélyezni, azontúl azonban a további bevándorlást már az arabok hozzájárulásától fogja függővé tenni. Ezt a tervet nem fogadták el sem a zsidók, akiknek különálló zsidó állam létesítésére irányuló törekvését lehetetlenné tette volna, sem az arabok, akik még az ebben tervezett zsidó bevándorlást is sokallották. Ezzel kezdődött azoknak az egymást követő arab elutasító álláspontoknak a sora, melyeket rövid idő múlva az araboknak okuk lett megbánniok, miután hiába próbáltak az elsőre elutasított, de a rákövetkező kedvezőtlen fejlemények árnyékában immár előnyösebbnek mutakozó korábbi megoldás jogalapjára visszatérni.

A második világháború után a Palesztinával kapcsolatos két ellentétes és kiegyenlíthetetlen törekvés megsokszorozódott erővel jelentkezett. Az egyik oldalon az arabok az eddig alávetett népek első sorában tüzték ki a teljes függetlenség és önrendelkezés programját, s legnagyobb heveséggel éppen Palesztinával kapcsolatban. A másik oldalon az egész világot megborzasztó hitleri tömegmészárlás zsidó túlélői minden eddiginél nagyobb tömegben és nagyobb elhatározottsággal indultak el a zsidó „otthon” felé, s mélyeséges felháborodással fogadták a brit kormányzat nehezítő és akadályozó intézkedéseit, melyekkel az a „korlátozott bevándorlás” immár senkit ki nem elégítő kompromisszumos rendszerét fenntartani igyekezett; s ezúttal a zsidók felháborodása az eddiginél lényegesen nagyobb visszhangot keltett a rossz lelkiismerettel küszködő nyugati világ közvéleményében.

Ebben a kilátástalan helyzetben a brit kormány, mely mindinkább szabadulni kívánt az egész terhes örökségtől, még egyszer megpróbálkozott a Fehér Könyvéhez hasonló, közös arab–zsidó államra irányuló javaslattal, majd ennek mindkét fél részéről történt elutasítása után az ügyet az {4-605.} Egyesült Nemzetek Szervezete elé vitte, mely bizottságot küldött ki a kérdés megvizsgálására. A bizottság többségi véleménye Palesztina felosztásának gondolatát tette magáévá, s javaslatát 1947 novemberében az Egyesült Nemzetek Közgyűlése is elfogadta oly formában, hogy Palesztina egy arab és egy zsidó államra fog oszlani, Jeruzsálem városa pedig nemzetközi kormányzás alatt álló külön terület marad. A javaslat Palesztinát hat szabálytalan négyszögre osztotta, úgy, hogy mindkét állam három-három, egymással csupán sarkosan érintkező részből álljon, mintha egy sakktáblán az egyik csupa fehér, a másik csupa fekete négyszögön foglalna helyet. A zsidó rész Kelet-Galileából, a Haifa és Tel-Aviv közötti keskeny partvidékből és a Negev-sivatagot is magában foglaló s a Vörös-tengerig lenyúló délkeleti négyszögből állott, félmilliónyi zsidó s annál valamivel kevesebb arab lakossal, gyakorlatilag magában foglalván mindazokat a területeket, amelyeken jelentősebb zsidó települések voltak. Az arab rész Nyugat-Galileából, a Jeruzsálemet körülvevő, keleten a

Jordántól határolt középső-keleti részből és a Sínai-félszigettel határos délnyugati négyszögből állott volna kb. nyolcszázezernyi, csaknem kizárólag arab lakossal. Ezt a tervet a területet keveslő, de az önálló államiséget értékelő zsidók elfogadták, az arab államok és arab szervezetek viszont, mint az önrendelkezési elv flagrális megsértését, teljességgel elutasították. E javaslat szinte fokozatosan került abba a helyzetbe, hogy konstitutív nemzetközi jogi tényé, az izraeli államalakulás kiindulópontjává és a későbbi fejlemények alapjává váljék: a bizottságban csupán az egyik, a többségi véleményt képviselte, egy másik arab–zsidó federatív megoldást javasoló kisebbségi véleménnyel szemben; a Közgyűlésen éppen csak hogy megkapta a szükséges kétharmad többséget, bár ebben a többségben benne volt mind az Egyesült Államok, mind a Szovjetunió szavazata is, de ezzel együtt is, mint közgyűlési határozat, csupán ajánlás hatályára emelkedett; úgyannyira, hogy az elkövetkező hónapokban {4-606.} nemzetközi fórumok, közöttük a Biztonsági Tanács előtt is a legkülönbözőbb, teljesen más irányú tervek is szőnyegen forogtak, anélkül hogy érvényes határozatok születtek volna belőlük.

Ezenközben a mindinkább kiéleződött, terrorcselekmények által elborított palesztinai helyzet arra indította Nagy-Britanniát, hogy a mandátumból való kivonulásra 1948 májusával határidőt tűzzön ki. Ennek bekövetkeztével a palesztinai cionista vezetők az Egyesült Államok kifejezett bátorítása és a Szovjetunió hallgatóságos hozzájárulása alapján kikiáltották a megosztási területen a független *izraeli* államot, melyet néhány napon belül mind az Egyesült Államok, mind a Szovjetunió, s idővel az arab államokon kívül a többi világ is elismert, az Egyesült Nemzetek Szervezete pedig tagként felvett. Ezzel megvalósult a cionizmus központi célkitűzése, az önálló zsidó állam.

d) AZ ELSŐ ARAB–IZRAELI HÁBORÚ ÉS IZRAEL STABILIZÁLÓDÁSA

Az izraeli állam megalakulásával az egész arab világ a kategorikus el nem ismerés magatartását szegezte szembe. Ennek jegyében kezdődött meg 1948 nyarán Izraellel szemben az arab lakosság és a szomszédos arab államok fegyveres fellépése, bizonyos fokú, bár nem a végsőig menő brit támogatás mellett. Ez a koordinálatlan és nem is egyforma elhatározottságú fellépés azonban a zsidók egységesen vezetett és összehangolt akcióival találta magát szemben, akik gyors ütemben kialakították állami és katonai szervezetüket, s ennek segítségével az első nehézségek leküzdése után nemcsak a felosztási területen stabilizálták magukat, hanem elfoglalták a teljes Nyugat-Galileát, korridort nyitottak maguknak Jeruzsálemig, és egy vékony parti csíkra, az utóbb annyit szereplő Gázai övezetre szorították az Egyiptommal határos délnyugati arab területet, miközben minden rendelkezésre álló katonai, hatalmi, rendőri és lélektani eszközzel oda hatottak, hogy mind a felosztás által nekik juttatott, mind a {4-607.} fegyverrel meghódított területeken arab lakosság ne maradjon.

Az izraeliek gyors katonai sikerei nem adtak időt az araboknak annak eldöntésére, hogy a felosztás szerinti arab négyszögek együtt egy palesztinai arab államot alkossanak-e, vagy pedig a megfelelő szomszédos arab országokhoz csatlakozzanak; ténylegesen az arabnak megmaradt területek felett az a szomszédos állam rendelkezett, mely ott a hadműveleteket irányította. Miután most már hiába követelték, hogy Izrael vonuljon vissza az egykor általuk elutasított felosztási határok mögé, a közeli katonai sikert immár nem remélő arab államok az Egyesült Nemzetek közvetítésével sorra fegyverszüneti egyezményeket kötöttek Izraellel, anélkül hogy létezését diplomáciailag elismerték volna. A keleten a Jordán folyó által határolt középső-keleti felosztási hányad arabnak megmaradt részét – amelyet legegyszerűbben *Ciszjordániának* nevezhetünk – az azt katonailag birtokló és arra nézve fegyverszünetet kötő

Transzjordánia annektálta, mely ezáltal vált *Jordániává*. Jeruzsálem újvárosa izraeli, óvárosa jordániai terület lett, s egy bonyolult konvojrendszer tartotta fenn a jordániai területre került zsidó egyetemhez való hozzájutást. Egyiptom, mely a délnyugati arab felosztási négyesből vékony sávként megmaradt ún. Gázai övezetre nézve a fegyverszünetet megkötötte, egy ideig megpróbálta ezen a területen fenntartani egy „palesztinai arab állam” létezésének jelképeit, végül azonban gyakorlatilag a Gázai övezet is Egyiptom területévé vált. A Jordániával kötött és az Egyiptommal kötött fegyverszünetek közötti időben, ugyancsak még 1949-ben foglalta el Izrael a felosztási javaslat által neki szánt terület utolsó még nem birtokolt részét, az Akabai-öböl mellett fekvő Eilath vörös-tengeri kikötőt.

Ezzel megkezdődött Izraelnek államként való stabilizálódása. Helyzetét az tette különössé, hogy a nemzetközi államközösség elismert tagja volt, anélkül hogy határait szabályos nemzetközi jogi aktus megállapította volna. Az Egyesült {4-608.} Nemzetek Közgyűlésének Palesztina felosztásáról szóló határozata ugyanis formailag nem volt kötelező, s a benne foglalt határokat előbb az arab államok, utóbb Izrael nem fogadták el. Hasonlóképpen a fegyverszüneti szerződések sem határokat, csak fegyverszüneti elválasztó vonalakat állapítottak meg. Viszont e szerződések megkötése és az arab lakosság túlnyomó részének kitelepítése lehetővé tették Izrael számára, hogy a fegyverszüneti területen mint saját területén rendezkedjék be, s gyakorlatilag ugyanezt a területet tekintették Izrael államterületének az őt elismerő s vele diplomáciai viszonyt fenntartó többi államok is.

e) AZ ARAB–IZRAELI BÉKÉTTLENSÉG ÁLLANDÓSULÁSA S A MÁSODIK, HARMADIK ÉS NEGYEDIK HÁBORÚ

Ezzel egyben megkezdődött az arab világ és Izrael között az az állandósult félig háborús állapot, mely – három háborús közbjátékkal súlyosbítva – mind a mai napig tart. Ennek az állapotnak a lényeges elemei a következők:

1. Az egész idő alatt és végig az egész izraeli határ mentén jogi és tényleges bizonytalanság honolt. Tudjuk, meglehetősen folyékony az átmenet a nemzetközi jogban a fegyverszünet (truce), fegyvernagyvágás (armistice) és tűzszünet (cease-fire) között, s ez utóbbi lehet rövid határidőhöz kötött (karácsonyi, újévi stb.), ami szintén folyékony átmenetben megy át a harci cselekmények pusztán tényleges szünetébe, a harci cselekmények szünete az állóháborúba s az állóháború a mozgóháborúba. Az arab–izraeli viszony ezek között a végletek között váltakozott 1949 és napjaink között: aránylag az 1949 utáni állapot hasonlított egy ideig leginkább egy fegyverszünethez, s az 1967 utáni egy átfogó harci cselekmények nélküli hadiállapothoz. Végeredményben az egész idő alatt mindkét oldal jogot formált a harci cselekmények bármikor való újrakezdéséhez: az arabok azért, mert az izraeliek oly területeket tartottak kezükben, melyeket ők a magukénak tekintettek; az izraeliek azért, mert államuk el {4-609.} nem ismerését s az ezt végigkísérő politikai és sajtóbeli nyilatkozatokat egész nemzetük fizikai léte ellen irányuló támadásra való készülletnek ítélték.

2. Az arab államok ugyanis az első perctől kezdve Izraelnek államként s a fegyverszüneti határoknak államhatárokként való el nem ismerését látták a számukra egyedül lehetséges válasznak az Izraeltől elszenvedett vereségre és a menekültekben testet öltött, jóvátételt nem nyert sérelemre. Ez az álláspont a legutóbbi időben fellazult ugyan, de nem alakult ki ezzel szakító egységes arab álláspont sem.

3. Az 1949. évi fegyverszüneti egyezmények által kialakított izraeli területről hétszáz ezernyi arab menekült el, és százhetvenczernyi maradt ott; ezt követően megindultak az ellenségessé

vált arab világ legkülönbözőbb pontjairól a zsidó menekültek, akik hatszázezernyi számban érkeztek Izraelbe. Izrael ezeket letelepítette, míg az arab menekültek többsége mind a mai napig nem jutott túl a menekülttáborokon. Az 1967. évi háború után újabb menekültáradat ömlött az arab országokba, közöttük számos régi menekült is, akik ily módon kétszeresen menekültek lettek. Ezúttal azonban szó sem volt arról, hogy a megszállt területek kiürültek volna, hanem az arab lakosság nagyobb része a helyén maradt. S ezúttal az új menekültek úgyszólván azonnal megkezdték régi lakóhelyeikre irányuló behatolási akcióikat, s olyan helyzetet és hangulatot tudtak teremteni a szomszédos arab országokban, hogy azok az őket sújtó igen kemény izraeli retorziók ellenére sem tudták teljes elszántsággal megakadályozni ezeket az akciókat, és kisebb vagy nagyobb készséggel elismerték a menekültek szervezeteit önálló politikai tényezőkné.

4. A menekültek egyéni és kollektív akciói, valamint a fegyverszüneti szerződések célszerűtlen vagy homályos elhatároló és egyéb rendelkezései állandó súrlódások forrásaivá váltak, melyekben Izrael mint katonailag erősebb, ugyanakkor magát létében veszélyeztetettnek érző fél, rendszerint {4-610.} az aránytalanul kemény visszavágás magatartását képviselte. Arab részről a retorziók a vízi utak használatának az akadályozása formájában jelentkeztek. Egyiptom a Szezi-csatornát állandóan, a Tírán-szorost megszakításokkal lezárta az izraeli hajók elől, Szíria és Izrael között pedig a Jordán folyó vizének felhasználását akadályozó retorziók zajlottak. Az Egyesült Nemzetek Szervezete, főleg a Biztonsági Tanács ezekkel az összetűzésekkel sorozatos és többnyire hatástalannak maradt határozatokkal foglalkozott, melyek között az Izraelt elítélő és általa nem teljesített határozatok voltak nagyobb számban. Ugyancsak nagyjából hatástalannak voltak azok a mindkét oldal által ellenkezőleg értelmezett határozatok is, melyek azt mondták ki, hogy az arab menekülteket *vagy* a repatriálás, *vagy* a másutt való letelepítés, *vagy* a teljes kártérítés eszközeivel kárpótolni kell.

5. Mindezek lényeges tényezői lettek annak, hogy az arab nemzeti tudat mindinkább megerősödött, s mindjobban kiterjedt az arabul beszélő világ olyan távoli pontjaira is, melyek eddig az arab közösségi tudat fő áramán kívül maradtak. Ennek során Nasszer 1952. évi uralomra jutásával megindult; pontosabban meggyorsult az arab világban egy olyan folyamat, melynek keretében a konzervatív politikai és társadalmi erőket képviselő kormányok helyét sorra több országban forradalmár katonák élesebben reakció- és Nyugatellenes kormányai foglalják el, melyeknek lendületes, de nem mindig reális reformterveiből az Izraellel szemben való intranzigens álláspont elfoglalása volt a legkönnyebben teljesíthető és egyben a legnépszerűbb programpon. Bár a többé-kevésbé forradalmi és többé-kevésbé konzervatív kormányok együttműködése csak ügyel-bajjal jön létre az Izrael elleni akciókban, mégis mindinkább kialakulóban van valami, melyet összarab közvéleménynek lehet nevezni, s melynek hatása alól a legstatikusabb kormányok sem vonhatják ki magukat.

6. A nagyhatalmak álláspontja az ügyben részben állandó, {4-611.} részben változó elemeket mutat. Állandó tényező az, hogy Izrael egy létét veszélyeztető akció esetén számíthat a nyugati világ támogatására, ezen belül azonban különböző időpontokban sokféleképpen elárnyalódó magatartások jelentkeztek: Nagy-Britannia 1948–49-ben még Izrael államiségát is vonakodva ismerte el, 1956-ban viszont Franciaországgal együtt háborús szövetségben volt Izraellel, ezzel szemben 1967 óta Franciaországgal együtt, bár annál kevésbé körülhatároltan, súlyt fektet az arab álláspontok iránti megértés hangoztatására; a leghatározottabban az Izraelt elsőnek elismerő Egyesült Államok támogatja Izraelt, bár 1956-ban elítélte a szezi akciót, és 1973 óta igyekszik mind erősebben a közvetítő pozícióját elfoglalni. A másik állandó tényező az, hogy a Szovjetunió mind fokozottabb mértékben azonosítja magát az arabok ügyével,

anélkül hogy feladná Izrael államiségát elismerő álláspontját. A sok lehetséges változat közül egy az, mely még nem valósult meg: a nagyhatalmak egyértelmű és világos közös állásfoglalása és ennek megfelelő közös fellépése.

7. A fegyverszüneti állapotot megszakító három háborús konfliktust a következőkben jellemezhetnénk:

a) az 1956. évi sínai-félszigeti háborúban vitán kívül Izrael volt a kezdeményező, de valójában csak paraszt volt abban a brit–francia nagypolitikai játszmában, mely a Szezi-csatorna államosításának megtorlásaként a megindult háborúban talált formális jogcímet a csatorna mentén való újbóli megjelenése számára; ez az összjáték azonban oly mértékben felidézte a merőben gazdasági érdekek miatt folyó legrosszabb gyarmati háborúk emlékét, hogy súlyosan kompromittálta Izrael akcióját is, s így a Szovjetunió és az Egyesült Államok egyértelmű állásfoglalása nemcsak Nagy-Britanniát és Franciaországot készítette visszakozásra, hanem Izraelt is a fegyverszüneti határok mögé való visszavonulásra;

b) az 1967. évi hatnapos háborút megelőzően egyrészt {4-612.} egy olyan arab közhangulat alakult ki, mely mindinkább egy döntő Izrael-ellenes akcióban látta az arab nemzetalakulás nagy áttörési lehetőségét, másrészt egy olyan izraeli közhangulat, mely úgy ítélte, hogy Izraelnek az erőviszonyok döntő eltolódása *előtt* kell valamilyen áttörő sikerrel biztosítania a maga helyzetét. Így a háború okozásának kérdésén nem nagyon érdemes vitatkozni: nem vitásan az arab országok voltak azok, melyek egy mind végletebb hangnemű publicitási hadjáratral, közös főparancsnokság létesítésével, az 1956 óta a csatornaövezetben állomásozó ENSZ-csapatok visszahívásának kérésével és elérésével, végül a Tírán-szoros lezárásával mindent megtettek, hogy Izraelt és a világot meggyőzzék egy átfogó és nagyméretű katonai akcióra való elszántságukról, még ha utólag kétség férhet is valódi elhatározottságuk mértékéhez; s nem vitásan Izrael volt az, mely a már alig-tűzszüneti állapotot egy átfogó és a meglepetés minden előnyét érvényesítő háborúra váltotta át – ezt már akciójuk azonnali és teljes sikerén is le lehet mérni. Az eredmény a Gázai-övezet és a teljes Sínai-félsziget, továbbá az egész Jeruzsálem és a teljes Ciszjordánia, valamint a Golan-magaslatok elfoglalása, a Szezi-csatorna használaton kívül kerülése és több százezernyi újabb menekült: a gyorsan nyélbe ütött tűzszünetet egy fél év múlva követte az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsának 1967. novemberi határozata, mely ha nem is a felek, de legalábbis a nagyhatalmak és az Egyesült Nemzetek némi korlátozott egyetértését fejezte ki: Izraelnek vissza kell térnie 1967 előtti határai közé, a hadviselő állapotot meg kell szüntetni, és minden állam részére biztosítani kell a vízi utak békés használatát és a békében és biztonságban való létezés jogát – ez az utóbbi rendelkezés tartalmazza közvetve és határozatlan fogalmazásban Izrael elismerésének szükségességét az arab országok részéről. Izrael ezzel szemben határozottan annexiós álláspontot foglalt el: igényei a jelek szerint elsősorban Jeruzsálem egész területére és környékére, valamint stratégiai {4-613.} érdekből a Gázai-övezetre és a Golan-magaslatokra és hajózási érdekből az Akabai-öböl nyugati partvidékére terjednek ki, ezek az igények azonban eddig egyetlen nagyhatalom részéről sem találtak egyértelmű támogatásra; Izrael a megszállt területeken, néhány tüntető zsidó telepítéstől eltekintve, két alkalommal próbált kész helyzeteket teremteni: az egyik Jeruzsálem óvárosának bekebelezése volt, melyet az Egyesült Nemzetek elítélt, a másik a Gázai-övezetben lévő háromszázezer menekültnek Ciszjordániába való telepítése; visszafordíthatatlan s e területek sorsát eldöntő tényé eddig egyik sem vált;

c) az 1973. évi őszi háború során a hadiállapot meg nem szűnt voltát valló egyiptomiak ragadták magukhoz a kezdeményezés előnyét, s a szokásos tűzszünet bekövetkezett, mielőtt

az izraeliek lényegesen meg tudták volna fordítani a hadműveletek sorsát; így a tűzszünetet követő csapatelválasztási egyezmények révén Izrael mind Egyiptom, mind – kis részben – Szíria felé valamivel hátrább vonult, miáltal többek között a Szezi-csatorna mindkét oldala is egyiptomi kézbe került, a csatorna megnyitásának lehetősége megnyílt, s a semleges ENSZ-csapatok újból megjelentek a szemben álló felek között; határozatba ment ezenfelül Genfben egy békeértekezlet megnyitása is, mely azonban egyelőre túl gyors sikert nem ígér.

8. Az 1973. évi háború óta kialakult helyzetet a következő új elemek jellemzik:

a) a felek álláspontjai fellazultak: a genfi békekonferencia elfogadásával Izrael eljutott a nagyhatalmi közvetítés elfogadásához, bár annexiós álláspontját nem adta fel; ugyancsak a genfi békekonferencia elfogadásával, valamint az 1947. évi felosztási javaslatra való hivatkozással egyes jelentős arab államok – bár nem mindnyájan és főleg nem a palesztin szervezetek – eljutottak Izrael állami létének hivatalos elfogadásához;

b) az arab államoknak sikerült javítaniok együttes fellépésük {4-614.} hatékonyságán, bár az általuk elindított olajembargó nagy hatása jelentős, rajtuk kívül álló gazdasági tényező közrehatásán is alapult;

c) a csapatelválasztási egyezmények az Egyesült Államoknak az eddiginél sokkalta aktívabb közvetítő tevékenysége mellett jöttek létre, ami a jövőre nézve is több eredményt ígér, azonban a széles körű nagyhatalmi egyetértést nem pótolhatja.

15. Az arab–izraeli viszály: értékelési szempontok

a) Az *IZRAELI NEMZETALAKULÁS SAJÁTOSÁGAI*

Ha az arab–izraeli viszály eseményeinek azt a sorozatát, melyet szemügyre vettünk, értékelni akarjuk, az értékelés első és legfeltűnőbb elemeként azt látszik helyesnek kiemelni, hogy itt *két nemzetalakulás*, az izraeli és az arab nemzetalakulás összeütközéséről van szó: olyan két nemzetalakulás összeütközéséről, melyeknek előzményei, körülményei és típusa teljes és diametrális ellentétben állanak egymással.

Az izraeli nemzetalakulást nagymértékben körülhatárolt és egyértelmű történelmi előzmények determinálják: a maga ókori történelmi helyén és idejében is feltűnően élesen elhatárolt *egykori zsidó nemzet*, az annak emlékét a szétszórattatásban is őrző *zárt zsidó vallási közösség* és az ennek kezdődő bomlásával egyidejűen megjelent, a zsidó nemzet újjáalakítására irányuló *cionista mozgalom*. Az ezekre támaszkodó izraeli nemzetalakulás vagy újjáalakulás a nemzet létrejövetelének egy valószínűtlenül szélső, mondhatjuk úgy is, hipermodern formája, amire eddig egyáltalán nem volt s valószínűleg ezentúl sem lesz sok példa. Tudjuk, a nemzet lényeges eleme a politikai közösséghez való tudatos odatartozás, és megtanultuk Renantól, hogy a nemzet állandó akaratnyilvánítás, {4-615.} állandó népszavazás. Ugyanakkor azonban a nemzetek alakulását a legarchaikusabb formáktól kezdve a legmodernebbekig végigkíséri az az ellentét, mely fennáll a nemzethez való tartozást a tudatosság magas fokán átélők és az abba több-kevesebb passzivitással, több-kevesebb ösztönösséggel beleömlő embertömegek között. Bármilyen eltérő lett legyen is e két embertípus egymáshoz való aránya különböző korokban és különböző esetekben, ez a kettősség mindenütt jelen volt, kezdve az arisztokratikus nemzeteken, melyek tudatosan és szándékosan nem vették a nemzet részeként számításba az alávetett tömegeket, folytatva a polgári nemzetet, mely elvben meghirdette a nemzet egyetemességét, de valójában, működésében még mindig kisebbség volt egy passzív,

sőt néha ellenséges többséggel szemben, s tovább folytatva a tudatos tömegekből álló demokratikus és forradalmi nemzeteken, valamint a kifejezett szándékossággal és programszerűséggel megalakult vagy újjáalakult új nemzeteken, melyek tagjaivá az emberek azért még mindig inkább beleszülettek, mintsem választás útján váltak. Ezzel szemben az a folyamat, melynek során a zsidóság egy része a cionizmus hatására elindult Palesztinába és ott izraeli nemzetté alakult, szinte végletesen tiszta példája, szinte lombikban készült esete a szándékos nemzetalakulásnak, a renani percenkénti népszavazásnak. Úgyszólván minden zsidó, aki a 20. század elejétől kezdve elindult Palesztinába, lett legyen vállalkozó, értelmiségi vagy munkás, azzal a világos tudattal indult el, hogy nemzetet választott, és nemzet létrehozásában vesz részt. Legfeljebb az 1949 után, a Közel-Kelet mélységeiből később menekült zsidók érkezhettek oda valamivel passzívabb magatartással, de azért azt minden lemaradottságuk mellett ők is tudták, hogy a zsidó nemzet újjáalakításának résztvevőivé váltak. Mindehhez járult az is, hogy az izraeli nemzet többségénél a nemzethez való tartozás tudatosságát egy aránylag magas fokú ipari, technikai és termelési tudatosság is kísérte.

{4-616.} Ki kell térnünk arra, hogy Izrael állammá és nemzetté alakulásával kapcsolatban megjelent az a felfogás is, hogy ennek a sajátos nemzetalakulásnak bizonyos fokig abnormis jelleget ad az a kapcsolat, mely Izrael és a többségében ma is az egész világon szétszórta zsidóság között fennáll, mely utóbbi nagyméretű anyagi és erkölcsi segítséget nyújt Izrael részére, ami továbbra is ösztönzőleg hat a cionista hódító tervekre: ugyanakkor ez az egész összefüggés előbb-utóbb megnehezíti az Izraelen kívül lakó zsidóság helyzetét, mert megosztja lojalitásukat a lakóhelyükül szolgáló ország és Izrael között, és állampolgárokból nemzeti kisebbséggé teszi őket. Ezek a problémák némileg el vannak túlozva. Az igazság az, hogy az izraeli állam megalakulása ugyan mélyen összefügg a világban szétszórta zsidóság helyzetével, azonban a kapcsolat bizonyos fokú fennmaradása önmagában nem hoz létre megoldhatatlan problémákat. Bármennyi segítséget nyújtott és nyújt is a világban szétszórta zsidóság Izraelnek, az ma már mint állam a maga lábán is meg tud állani, pláne ha stabil határokhoz, szomszédai elismeréséhez és tartós békeállapothoz juthatna. Bármennyire expanzívnek tünteti is fel Izraelt a győzelmes háború és az abból eredő helyzet, a cionizmus expanzivitása csökkenőben lenni látszik: Izrael igazi problémája nem az, hogy a világon szétszórta zsidóság jelentős hányadának szerezzen vagy csináljon helyet, hanem az, hogy 1967 előtti határait töltsse ki annyira, hogy arab kisebbségének demográfiai előnyét ki tudja egyenlíteni. A világon szétszórta zsidóság lojalitásának megosztottsága is lényegesen kisebb probléma, mint pl. egy fajrokon ország határán elhelyezkedő, más országhoz tartozó kisebbség megosztott lojalitása.

Az viszont természetes, hogy Izrael állammá alakulásával, főleg pedig stabilizálásával megindul közötté és a világon szétszórta zsidóság között egy lassú eltávolodási folyamat. Ennek nem kell sem radikális szakításnak lennie – amit egyesek követelnek a zsidóktól –, sem a közös tudat tragikus {4-617.} törésének – amitől aggodalmasabb zsidók félnek. Csak éppen az fog történni, hogy mindinkább érvényesíteni fogja hatását az Izraelben élő és a szétszórtságban élő zsidók helyzetének különbözősége: Izrael *állam*, mely kifejti és ki fogja fejteni az ehhez szükséges erőszakmennyiséget, még ha idővel fel kell hagynia is azzal a többleterőszakkal, melyet államának kikerekítése és tisztán zsidó lakosságúvá tétele érdekében kifejtett és kifejti; ezzel szemben a világban szétszórta élő zsidóság továbbra is egy különleges típusú és a környezet nyomásának az átlagosnál inkább kitett *kisebbség* marad, mely világméretben is inkább az erőszak üldözöttjeivel, mintsem az erőszak gyakorlóival lesz azonos helyzetben. Az ebből természetszerűen eredő eltérő politikai és erkölcsi

magatartásformák azonban nem fogják megakadályozni, hogy az izraeli és a szétszórt zsidóság között a közös történelmi tudat és az érzelmi kapcsolat továbbra is megmaradjon.

b) AZ ARAB NEMZETALAKULÁS ÁLLÁSA

Az arab nemzetalakulás minden tekintetben az izraelivel ellenkező póluson foglal helyet: amennyire éles körvonalakat mutat amaz, annyira folyékonyak az arab nemzetalakulásnak mind a keretei, mind a határai, mind a társadalmi tartalmi. Kétségtelen, hogy a dicsőséges arab világbirodalom emléke és az iszlám világnyelv szerepét betöltő arab nyelv közössége hosszú időn keresztül jelentős összefogó tényező volt; az ezzel kapcsolatos politikai tudatelemek azonban sokáig teljesen felolvadtak az iszlám tudatban; úgy, hogy az egykori arab világbirodalom felbomlása után évszázadokon keresztül nem létezett semmiféle olyan közösségi tudat, politikai akarat vagy politikai áramlat, amiben arab államra való törekvésnek, arab nemzeti közösségnek vagy akár csak az arab nevezetnek lényeges szerepe lett volna. S ami politikai tudatelem létezett az arab világban, az is a csekély számú kiváltságosokra és műveltekre korlátozódott, mert kevés helyen volt mind a mai napig olyan éles a valamilyen politikai {4-618.} tudattal rendelkező kevesek és az emberi élet határán tengődő szenvedő és tudattalan milliók közötti kontraszt, mint éppen az arab világban. De ezen túlmenően is az egész arab világot jó ideje a társadalmi, politikai és területi formálódás nagyfokú esetlegessége és labilitása jellemezte. A döntő társadalmi hatalmat jelentő földbirtokos arisztokrácia – bár egyes helyeken évszázados vagy évezredes folyamatossággal dicsekedett – egészében sem elég állandó, sem elég szervezett nem volt ahhoz, hogy tartós társadalmi és politikai legitimitások hordozója tudjon lenni, még kevésbé vált azzá a ma melléje feltört modern vagyonos réteg. A ragyogó múltú hagyományos arab kézművesség és értelmiség társadalmilag erőtlén volt, csakúgy, mint ahogyan egyelőre aránylag erőtlének a modern fejlődést jelző munkás- és értelmiségi rétegek is. Az ilyen nem elegendően vagy egyenetlenül „strukturált” társadalmakban – mint amilyen pl. Latin-Amerika is – modern időkben hamar jelentőségre tesznek szert a katonatisztek, akik fegyveres erejükénél fogva képesek uralomváltásokat provokálni és értelmiségi jellegükénél fogva képesek reformprogramokat megfogalmazni; csak éppen sikerre vinni nem tudják azokat mindaddig, amíg velük párhuzamosan komoly, minőségi értelmiségi, munkás- és szabadparaszt-rétegek is politikailag mozgásba nem jönnek.

A belső társadalmi és politikai szerkezetek labilitása nagymértékben kihatott a külső politikai keretek, államalakulások labilitására is, ami az arab világot idestova kilenc évszázada szabad prédájává tette a legváltozatosabb eredetű belső bitorlóknak és külső hódítóknak, a gyakran változó dinasztikáknak, szeldzsuk törököknek, keresztéseknek, mongoloknak, mamelukoknak vagy ottomán törököknek, s ez a labilitás megmaradt akkor is, mikor a legújabb korban megjelent a modern eszmeáramlatokra reagáló s a török, majd a gyarmati függőséggel szemben fellépő arab nemzeti tudat. Bármilyen súlyos része és felelőssége van is a nyugati gyarmati hatalmaknak az arab világ politikai széttöredeztetésében, {4-619.} teljesen bizonytalan, hogy az arab népek szabadjára hagyva olyan simán elindultak volna a politikai integrálódás irányában.

Így az arab nemzetalakulás jelenlegi helyzetét mindenekelőtt az determinálja, hogy az arab világ tíz-egynéhány arab államra oszlik, melyek közül egyeseknek határozott *külön nemzeti kohéziójuk* is van, mások inkább csak *mikronemzeteknek* tekinthetők valamilyen nagyobb egységen vagy az összarabságon belül, és vannak olyanok is, melyek teljesen és tökéletesen valamilyen dinasztikus vagy gyarmati *esetlegességnek* köszönhetik létüket, s a jövőre nézve sem mutatják a nemzetté alakulás perspektíváját. Ezek között különleges a helyzete a

palesztinai araboknak, akikben a közös szenvedés erős közösségi kohéziót hozott létre, de egyben az összarab tudatot is megerősítette.

Az integráció legkomolyabb eddigi középpontjának kétségtelenül a nasszeri államot lehet tekintenünk, mely a katonai uralmak között aránylag a legnagyobb tartósságot mutatta, bár eddig nem tudta megközelíteni a nagy példakép, Kemal Atatürk eredményeit sem a katonai sikerek, sem a nemzeti integráció, sem a polgári uralomra áttérni képes belső konszolidáció terén. Eddig volt egy rövid életű egységkísérlete Szíriával, melyből nem maradt meg más, mint négyévi egyiptomi „uralom” emléke Szíriában, és az Egyesült Arab Köztársaság nagy igényű címe, volt továbbá egy elmulasztott lehetősége Irakban és egy elhúzódó polgárháborúba torkolló kísérlete Jemenben; utóbb az eddigieknél reálisabbnak látszó lehetőségei nyíltak Líbiában és Szudánban, ahol az Egyiptommal való egyesülésnek régi, nemcsak arab nemzeti, hanem egyiptomi nemzeti indíttatásai is lehetnek, valamint újólag Szíriában.

Beható helyszíni tanulmányok alapján bizonyára többet lehetne mondani mind az arab összintegráció, mind a részintegrációk, mind pedig a fennálló arab állami kereteken belüli nemzetalakulások valószínű jövőjére nézve. Azonban {4-620.} még az így megalapozott jóslatoknál is figyelemmel kell lenni az arab világ mostanáig mutatkozott nagyfokú politikai labilitására, ezért nem szabad a benne rejlő integrációs lehetőségeket sem túlbecsülni, sem alábecsülni. Annyit ma is gyaníthatunk, hogy a jelenlegi arab államrendszer számbeli és területi elrendezése aligha jelent végleges formát, hanem valószínűleg különböző pontokon várhatóak további integrációs folyamatok; az azonban kevésbé valószínű, hogy ezek egyetlen arab birodalomhoz fognak elvezetni; ennél valószínűbb, hogy idővel egy olyan – szintén Latin-Amerikára emlékeztető – államrendszer fog kialakulni, ahol a mainál erőteljesebb önálló államokra alapozott nemzeti tudatok és közösségek mellett és felett létezik egy bizonyos államfeletti nemzeti vagy szupernemzeti közösség, esetleg federáció is.

Mindezek a lehetséges folyamatok azonban egyáltalán nem függetlenek az arab–izraeli viszály további alakulásától. Minél tovább húzódik ez, s minél több helyi vagy általános összeütközést vált ki, annál hevesebb és erőszakosabb változások várhatóak az arab világban mind az államfeletti integráció, mind a belső kormányrendszerek tekintetében: az utóbbi területen a változások fő irányvonala e pillanatban bal felé mutat, de nem teljesen kizárt az sem, hogy egy idő múlva jobboldali irányú változások is újból megjelenhetnek. Egyáltalán: az arab világ jelenlegi állapotában semmiféle fordulatról nem mondhatjuk meg bizonyossággal, vajon az egy határozott irányú fejlődés láncszemét alkotja-e, vagy pedig egy folytonos ide-oda hullámváltozás részjelenségét.

Az izraeli és arab nemzetalakulás e rövid jellemzése után lemérhetjük egymással való viszályuk szükségszerű mélységét: e kétféle folyamat résztvevői még akkor is a legteljesebb értetlenséggel néznének egymásra és nem értenék egymás nyelvét, ha a történelem nem állította volna őket egy gyakorlatilag szinte kiegyenlíthetetlennek látszó ellentét feszültségébe.

{4-621.} c) A MENEKÜLTEK KÉRDÉSÉNEK ÉRTÉKELÉSE

Az arab–izraeli ellentét központi ténye az, hogy az izraeli nemzet avégből, hogy összefüggő nemzeti területhez jusson, az 1949. évi fegyverszüneti szerződések szerint neki jutott területekről azok *eredeti arab lakosságát kitelepítette*. Az izraeliek kitelepítő akciójára kis híján azonos számú zsidó kitelepítése volt a válasz, s így az egyoldalú kitelepítésből

kölcsönös és nagyjából arányos népcseré lett. Ennek ellenére nem jutott nyugvópontra a menekültek problémája. Izrael ugyanis, mint pionír és telepes ország, ezeket a nem várt s a cionizmus nagy áramából eddig részt nem vett bevándorlókat, még ha azoknak az európai eredetű zsidóktól eltérő, közel-keleti jellege okozott is némi problémát, végül is letelepítette, és beillesztette a maga gazdasági és társadalmi vérkeringésébe. Ezzel szemben az arab menekültek túlnyomó része a közelben nem tudott, távolabb nem is nagyon akart letelepedni, hanem a fegyverszüneti vonalat körös-körül övező menekülttáborokban – főleg a Gázai övezetben és Jordánia nyugati felén, Ciszjordániában – vegetált és vegetál. Számuk 1949 és 1967 között hatszázezerről egymillióhétsszázezerre nőtt, túlnyomórészt a magas természetes szaporodás folytán, amit igazol az is, hogy az Izraelben maradt százhetvenezernyi arabság száma is időközben hasonló arányban nőtt háromszázezer fölé. Oly szaporodási arány ez, mely azt a fenyegető perspektívát jelenti az izraeli zsidó többség számára, hogy amennyiben a bevándorlás újabb erőteljes impulzust nem kap és az izraeli zsidók természetes szaporodása aránylag alacsonyabb marad, úgy az évezred vége felé az izraeli arab lakosság hányada az 1949–67 közötti határokon belül is a lakosság egyharmadára fog emelkedni.

Izraeli álláspont szerint az arab kormányok a menekültek tragikus helyzetét szántszándékkal hozták létre, illetve hagyták így, hogy a követeléseik jogcímét jelentő sérelmet elevenen tarthassák. Ha ez alatt azt értjük, hogy az arab kormányok, melyek számára a menekültek súlyos problémát jelentettek, {4-622.} ezeket könnyen letelepíthették volna, *de nem akarták*, úgy a vád ebben a formában csak féligazság; egyrészt a gyér termőföldekkel, merőben létfenntartásra irányuló középkorias agrárrendszerrel és elégtelen szervezési kapacitással rendelkező arab világ számára óriási feladat lett volna a túlnyomó többségükben földműves, más szakma megtanulására nagyjából képtelen s mindenáron régi földjeik közelében, Palesztinától nem messze maradni akaró menekültek elhelyezése, még akkor is, ha módjukban és szándékukban lett volna azokat az egész arab világban mindazokra a helyekre szétszórni, ahonnan a zsidó menekültek érkeztek; másrészt viszont nem kétséges, hogy a menekültekben az ideiglenesség és a visszatérésre való várakozás lelkiállapotának a megrögződése és az arab államoknak a menekültek végleges letelepítésétől való vonakodása összefüggött az arab kormányoknak azzal az álláspontjával, hogy a palesztinaiaknak az 1949. évi területről való eltávolítását nem tekintik jogosnak; a fegyverszüneti vonalakat nem tekintik végleges határoknak, és Izrael állami létét nem ismerik el; de ezek egyikét sem lehet olyan dolognak tekinteni, melyekre az arab államok minden további nélkül kötelesek lettek volna.

Az a nagyméretű akció, melyet az arab menekülttáborokban az Egyesült Nemzetek védnöksége alatt létesült segélyszervezet végzett, óriási munkát fejtett ki mind a táborok felállítására, mind lakók ellátására, átképzésére és másuttal való letelepítésére. Ahhoz azonban, hogy a menekültek többsége számára földművelő elhelyezést biztosítson, az adott lehetőségeket messze meghaladó telepítési és földjavítási akciókat kellett volna lebonyolítani szerte az egész arab világban, olyan akciókat, melyek csupán sokkal bővebb anyagi eszközökkel, teljes nagyhatalmi összeműködés mellett, egy általános közel-keleti békerendezés keretében lettek volna megvalósíthatók.

Annak ellenére, hogy az 1949. évi menekültek kérdése is {4-623.} mind a mai napig tekintélyes részében elintézetlen, tisztában kell lennünk azzal, hogy alapvető különbség van a régi menekültek és az 1967. évi háború új menekültjei között – akiknek soraiban egyébként bőven vannak egyben régi, vagyis kétszeres menekültek is. Az 1949. évi fegyverszüneti egyezmények, bármennyi jogfenntartással éltek is az arabok, végeredményben a hadiállapotot gyakorlatilag befejező, lényegében hosszabb időre szóló megállapodások voltak, melyek után

az arab menekültek elhagyott területeire zsidó menekülők telepedtek le, s azt oly mértékben átformálták, hogy az arabok szülőföldjüket még visszatelepülés esetén sem „kapnák vissza”. S mindezt egy csaknem húsz évig tartó állandóság követte, mely alatt egy fél nemzedékváltás is lezajlott.

Ezzel szemben az 1967. évi háború után nem általános, csak szórványos menekülés történt az arabok részéről, s a helyszínen csaknem mindenütt elegendő arab lakosság maradt ahhoz, hogy fenntartsa e területek általános arab jellegét, s eleven maradjon az elhagyott otthon és a menekültek közötti kapcsolat. Az új menekülők csupán egy tűzszünetet, egy csupán időlegesen felfüggesztett hadiállapotot tudtak maguk mögött, mint akik merőben a hadműveletek elől menekültek el. Ez a helyzet, valamint az arab nemzeti érzésnek a húsz év előttinél sokkal nagyobb ereje okozta azt, hogy mikor ezúttal is megkezdődött a tűzszüneti vonalnak egy bizonyos „sem béke, sem háború” állapotában való állandósulása, vagy legalábbis a tűzszüneti állapot elhúzódása, a menekültek új rétegében a réginél sokkal szervezettebb s az otthoni területtel sokkal erősebb kapcsolatban lévő gerillaszervezkedés indult meg, s olyan, belátható időn belül konszolidálódást nem ígérő helyzet alakult ki, melyhez képest az 1949–1967 közötti viharos állapot már szinte szabályos békének tűnik fel.

Az új menekülők helyzetének robbanékonysága és mozgalmak dinamikája ma már nyilván számos helyen magával {4-624.} ragadta a régi menekülttáborok fiataljait is, s így mindnyájukra kiterjedő átfogó szervezkedést hozott létre. E szervezkedés közszellemének alapjában két, ellentétes összetevője van: a kevésbé robbanékony lelkiállapotban lévő régi menekültek hozzák az önálló Izraelt egyáltalán el sem ismerő intranszigiens álláspontot, mert hiszen az ő visszatelepülésük gyakorlatilag csak az önálló izraeli állam felszámolása árán volna lehetséges; a frissen otthonukat vesztett új menekültek hozzák a robbanékony harci szellemet, őket azonban már az 1967 előtti határok helyreállítása is visszajuttatná otthonukhoz. A mai helyzetben ez a két tényező, a régiiek elvi intranszigienciája és az újak friss harciassága egymást kölcsönösen erősítve hoz létre egy minden egyéb reményét elvesztett, elszántan teljes restaurációra törő, kiegyezésre nem hajlandó menekült közszellemet. Az 1967 előtti határok helyreállítása azonban egyszerre elemeire bontaná az e közszellem mögött lévő eltérő érdekeket és kedélyállapotokat, és napvilágra hozná a mindkét menekültcsoportban latensen meglevő, a mai helyzetben semmi módon nem aktualizálható kiegyezési hajlandóságot: a régi menekültek ugyanis ma már valószínűleg jelentős részükben rávehetők volnának máshol való végleges letelepítésükre, viszont az új menekültek valószínűleg nagyobb részükben rávehetők volnának az 1967 előtti határok elismerésére. Rendkívül fontos, hogy a végleges megoldások kidolgozása kapcsán a menekültkérdés e kétféle rétegének különbözősége teljes világossággal álljon a döntésre hivatottak előtt.

d) ARAB BEÁLLÍTOTTSÁG ÉS LELKIÁLLAPOT

A sérelmeknek, bántalmaknak, erőszaknak, igazságtalanságoknak és becsapattatásoknak az a sorozata, melyet az arab–izraeli viszály felei egymástól s a világtól most vagy régebben kaptak, együttléve mindkét oldalon egy szinte teljesen kiegyenlíthetetlennek látszó, de ugyanakkor nagymértékben hasonló lelkiállapotot hozott létre.

{4-625.} Az arabok, főleg a palesztinai arabok, mindennekfelett pedig a menekültek számára az a központi jelentőségű sérelem, melyet a betelepült zsidóktól, majd az izraeli államhatalomtól szenvedtek: azok betelepültek az ő szülőföldjükre, ezernyolcszáz év óta eltemetett történelmi jogokat emlegetve és olyan sérelmekre hivatkozva, melyekben a világon mindenki másnak több része volt, mint éppen az araboknak; őket először gazdasági túlsúlyuk

segítségével másodosztályú állampolgárokká tették saját szülőföldjükön, s annak elmaradt, de megszokott arcukat teljesen megváltoztatták; majd a feltámadt jogos ellenállásra válaszként őket saját hazájukból a katonai, politikai, rendőri és gazdasági erőszak minden eszközével elűldözték; nekik tehát az ebben rejlő igazságtalanságért teljes elégtételt kell kapniuk, s ez nem lehet más, mint elvesztett otthonaik és értékeik s velük együtt palesztinai többségi és uralkodó helyzetük maradéktalan visszajuttatása egy arab vagy arab–zsidó palesztinai állam keretében, ahol ők jellegzetes és hagyományos vallási türelmükkel a zsidó vallású kisebbség számára is helyet engednek, feltéve, ha az lemond a cionizmusról és a további zsidó bevándorlásról. E programban magától értetődően benne taglaltatik Izraelnek államként való el *nem* ismerése és – mielőtt az erőviszonyok engednek – államként való megsemmisítése, finomabban megszüntetése is. Minél inkább érték sorozatosan vereségek a büszke, rátarti és patetikus álláspontok elfoglalására amúgy is hajlamos arabokat, annál inkább kialakult az egész arab világban egy olyan közhangulat, melynek levegőjében a legengesztelhetetlenebb kisebbség írta elő a többség számára az említett, legmaximalistább programot, a feltétlen ellenállás kényszerét, a „késhegyig menő harc”, a „megsemmisítő győzelem” frazeológiáját, s teljes erkölcsi és politikai bojkottot hirdetett a bármiféle engedményre hajlamosokkal szemben. Mindezt komoly meggyőző erővel alá lehet támasztani az arabok elsőprő számbeli fölényére való hivatkozás alapján azzal a hittal is, hogy „az {4-626.} idő az araboknak dolgozik”, s előbb-utóbb meghozza népesedési, katonai és gazdasági felülkerekedésüket is.

Ebben a lelkiállapotban különleges helyet foglaltak el az Egyesült Nemzetek különböző szerveinek az arab–izraeli viszályban hozott ama határozatai, melyek ekkor vagy akkor Izraelnek ezt vagy azt az akcióját elítélték, vagy az arab menekültek sorsának a rendezését programba vették, s a rendezés kívánatos módozatai *között* a visszatelepülést is megemlégtették. Ezek a mértéktartó, inkább kiegyenlítő és kompromisszumot, mintsem csattanó elégtételt kereső határozatok azonban még e szerény tartalmukban is hatástalanok maradtak; így hát az arab fél e teljesítetlen szövegek óvatosan fogalmazott sorai közül is a várt és eddig elmaradt fényes elégtételt hallotta ki. Ezért az arabok élen járnak azok között, akik az Egyesült Nemzetekkel szemben drámai kiábrándultsággal panaszozzák fel határozatainak eredménytelenségét, mintha az valamiféle saját hatalommal bíró külön szervezet volna, melynek csupán akarnia kell, s a világ minden igazságtalanságára képes volna orvoslást találni.

Az Egyesült Nemzetek békés módszereiben hívó araboknak e tragikus és valóban sajnálatos kiábrándulása azonban csak egyik oldala az éremnek: ennél sokkal nagyobb valóságos ereje van annak az arab engesztelhetetlenségnek és teljes elégtétel-keresésnek, mely az Egyesült Nemzetekre való rászorultságot csupán az átmeneti gyengeség kényszerűségének tekinti, a határozatokra s azok nem teljesítésére való hivatkozást, valamint a békés módszerekből való kiábrándulás hangoztatását pedig egyszerű közbülső taktikai eszközöknek és kezdő lépéseknek egy megsemmisítő győzelemre törő, minden békés utat elvető harc fegyvertárában. Ebben a lelkiállapotban egyszerre van jelen a tényleges katonai eredménytelenség tudata és a megsemmisítő győzelemről való ábrándozás, a más erőszakának a felháborodott felpanaszolása és oly célok dédelgetése, amelyek csak maximális erőszak útján volnának elérhetőek.

{4-627.} Ugyanakkor azonban a nagyratörő célkitűzések mögött rejtve ott van az arab köztudatban egy kiábrándultabb, kételkedőbb *belső bizonytalanság* is, mely gondterhelten emlékszik vissza arra, hogy az araboknak már eddig is több ízben okuk volt utóbb megbánniuk, hogy intranszigiens álláspontokat foglaltak el valóságos erő és elhatározás nélkül, oly megoldásokkal szemben, melyekre az utóbb bekövetkezett kedvezőtlen fejlemények után

szívesen visszatértek volna. S érzik azt is, hogy az idő nem dolgozik egyértelműen nekik: a számbeli fölény növekedésével szemben ott áll egy másik időfolyamat, az, amely a legfőbb sérelmet, a menekültek hontalanságát előbb-utóbb eltörli. A józan ész azt mondja, hogy addig kellene egy reális ajánlatot tenni vagy elfogadni, ennek azonban útjában állnak a megbántottság drámailag rögzített arab álláspontjai.

Ennek az egész arab lelkiállapotnak és magatartásmódnak az alapvető belső ellentmondását csak egy olyan külső erő jelentkezése tudná felbontani és színvallásra kényszeríteni, mely világosan felkínálná nekik egy reális elégtétel lehetőségét *annak fejében*, hogy letesznek az ellenfél (Izrael mint állam) tudomásul nem vételének és lehető megsemmisítésének irreális és erőszakos céljáról. Ilyen ajánlat, melynek megtétele a legnagyobb jótétemény volna az arabok egészséges politikai fejlődése számára, eddig nem történt, bár ma létezik – csak éppen a szükséges akcióegység nélkül – az az erő, mely meg tudná tenni: a nagyhatalmak együttese, illetőleg ennek intézményes formája, a Biztonsági Tanács.

Az araboknak a realitásokkal arányban nem álló beállítottságát nem nehéz kipellengérezni, és rámutatni politikájuk ingatagságára, kormányzati módszereik rosszaságára, katonai szervezetük elégtelenségeire és retorikájuk fedezet nélküli voltára. E példákkal könnyen alátámasztható megállapítások azonban nem elegendők arra, hogy belőlük kiindulva könnyedén ítéljük meg mindazt, ami az arab lelkiállapottal összefügg, és ne vegyük észre azt a változást, mely e {4-628.} tekintetben az 1967. évi háború óta megindult. Nem azokra a hivatalos bejelentésekre gondolok, melyek szerint az említett fogyatékoságok rövidesen meg fognak szűnni: egészségben jó ideig meg fognak maradni, részben talán enyhülni, részben súlyosbodni. A lényeges fordulat nem ilyenekben áll, hanem abban, hogy az egész arab nemzeti kérdés az 1967. évi veszített háború óta vált igazán *halálosan komoly dologgá*, egészen széles tömegek indulatainak mozgatójává s egy növekvő számú értelmiség emésztő gondjává. Ebből ugyanúgy megszülethetik a vezető csoportok megkomolyodása és elmélyülése, mint valamilyen veszélyes kollektív eszeveszettség. Hogy melyik fog bekövetkezni, ez részben az arabokon magukon múlik, részben azonban azon, hogy náluknál nagyobb erők hogyan kezelik az egész ügyet az elkövetkező esztendő folyamatán.

e) IZRAELI BEÁLLÍTOTTSÁG ÉS LELKIÁLLAPOT

A másik oldalon nem kevésbé egészségtelen az izraeliek politikai lelkiállapota is. Kiindulópontja ennek is sérelmi jellegű: annak tudata, hogy a zsidóság a maga kétezer éves szétszórattatása alatt mindenki másnál több ártatlan üldözést szenvedett, a 20. században pedig mindennek betetőzésül egy párját ritkítóan borzalmas s népének csaknem felét elpusztító népiirtási kísérlet szenvedő alanya lett. Ilyen előzmények után érthetően és természetesen született meg az a célkitűzés, mely szerint a zsidóság ama része számára, mely akár külső nyomás miatt nem *képes*, akár lélektani akadályok miatt nem *akar* szétszórva, megtúrt kisebbségként tovább élni, egyetlen lehetséges megoldásként biztosítani kell az önálló zsidó állam létrehozásának lehetőségét az erre egyedül alkalmas helyen, a zsidóság történelmi őshazájában. Kevésbé természetes és kevésbé egészséges az a beállítottság, mely úgy érzi, hogy e célokkal szemben való minden ellenállás vagy ellenséges magatartás, közöttük az arab ellenállás is éppen úgy elítélendő, mint bármiféle zsidóüldözés vagy antiszemitizmus. {4-629.} Ebben a beállításban az ellenfélnek nincs emberi arca, nincsenek méltánylandó, megérthető, emelkedett indítékai, csak alantasak, rosszhiszeműek és ostobák: a palesztinai arab, ha enged a magasabb munkabér csábításának vagy az izraeli hatalom parancsainak, ezzel csak alsóbbrendű, elmaradt, közösségi tudat nélküli szolganép voltát bizonyítja; ha viszont ellenáll vagy a terroristákhoz csatlakozik, úgy gonosz agitátorok bábja

csupán. Ez a torz beállítás valójában az öncsalás egy formája, melynek hangoztatói eltakarják maguk előtt azt a tény, hogy ellenfelük valóban súlyos sérelmet szenvedett, és bármilyen szegény és elmaradott is, azért egészében ugyanolyan *nemzeti* igényekre jogosult, mint ők.

Az izraeliek e beállítottságában rejlő emberi keménység különösen erőssé vált azután, hogy az arab–izraeli ellentét fegyveres mérkőzések sorozatában robbant ki. Bármennyire kézenfekvő is az az izraeli hivatkozás, hogy az első háborút arab támadás, az 1967. évi pedig az Izraelnek államként való megsemmisítésére irányuló arab fenyegetőzés előzte meg, ez nem változtat azon a tényen, hogy a győzelem mindkét esetben Izraelnek adott lehetőséget arra, hogy emberek százezreit érintő erőszakos helyzeteket állandósítson. Ennek pedig az lett a következménye, hogy az izraeli közéletnek szinte dogmájává lett a hatalmi erővel való fellépés mindent megoldó és egyedül üdvözítő voltában való hit. Eszerint az első győzelmes háború tette lehetővé az izraeliek számára, hogy túlnyomóan zsidó lakosságú államukat létrehozzák, az 1967. évi győzelmes háború pedig azt, hogy a közbülső idő csaknem összes vitás problémáiban (Gázai övezet, Jordán folyó, Tírán-szoros, Szezi-csatorna) a „birtokban lévő” helyzetébe vagy ahhoz közel kerüljenek; nyilvánvaló, hogy minden fennmaradó függő kérdés, közöttük a legfőbb, Izraelnek mint államnak s minél előnyösebb határainak szomszédai s a világ által való végleges elismertetése és teljes biztonsága sem kíván mást, mint az erőszakos fellépés további fokozását. {4-630.} Az 1973-ban lezajlott negyedik háború, melynek során mindkét fél a meglepetés előnyeit igyekezett kihasználni, némi visszavonulásra kényszerítette Izraelt, de arra nem volt alkalmas, hogy az erőben mindenkifelett bízó izraeli beállításmódot megrendítse.

Egy ilyen „valóságos”, „tényeken alapuló” és mégis valójában félrevezető, mert indulatokon alapuló „tapasztalat” a legalkalmasabb arra, hogy egyéneket és közösségeket egy alapvetően nem reális és önmagukra is kártékony magatartásba belerögzítsen, oly módon, hogy e magatartás káros következményei cirkulusszerűen tovább erősítik a félrevezető tapasztalatot és a belőle folyó merev magatartást. Ilyen körülmények között erkölcsi és politikai bojkott vagy legalábbis szükségszerű kisebbségben maradás fenyeget mindenkit, aki az ilyen beállítottság kártékonyosságára rámutat, lett légyen az olyan nemzetközi erkölcsi súlyú személyiség, mint pl. Martin Buber, aki pedig belülről, Izraelből emelte fel szavát az új izraeli magatartás erkölcsi veszélyeire. Még hatástalanabbak a kívülről érkező figyelmeztetések, akár az Izraelen kívül élő zsidóktól, akár nem zsidóktól érkezzenek is. A világban szétszórtan élő zsidóság magát régtől fogva különlegesen nagyfokú igazságtalanságok áldozatának és minden igazságtalanul szenvedő sorstársának tudta, s ezt így tudta róluk a környezet erkölcsileg érzékenyebb, az üldözött zsidókkal együtt érző része is; minél inkább belerögződik tehát Izrael a maga kemény és céltudatos reálpolitikájába, annál nehezebb e kemény reálpolitika mindennemű akcióival feltétel nélkül azonosítania magát akár a világban szétszórtan élő zsidóságnak, akár a vele szimpatizáló és együtt érző nem zsidóknak; noha szó sincs arról, hogy belátható időn belül szakítás következhetnék be Izrael és a szétszórtan élő zsidóság között, akár arról, hogy a világ sorsára hagyná Izraelt egy megsemmisítéssel fenyegető támadással szemben. Mégis Izrael arra hajlik, hogy a szétszórt zsidóság bizonyos fokú megzavarodását és a nem zsidó világ szimpátiájának {4-631.} érezhető csökkenését egyszerűen új tapasztalatokként sorolja be a maga egyoldalú tapasztalatvilágába, megállapítván, hogy *Izrael egyedül van, csak saját magára számíthat*, még inkább fel kell tehát készítenie magát szellemileg az élethalálharc alapmagatartására, materiálisan pedig az erőszak eszközeinek elszánt igénybevételére.

Ezt az egész beállítottságot, mint minden ilyen félrevezető tapasztalatot, minden látszólagos realizmusa ellenére egy alapvető irrealitás jellemzi: elsikkad belőle az a lényeges

valóságem, hogy Izrael katonai és politikai sikereihez saját elszántságán, készenlétén és erőfeszítésein felül döntően hozzájárult egyrészt egy sor különleges nemzetközi konstelláció, másrészt az ellenféllel szemben való különlegesen nagyfokú társadalmi és gazdasági fejlődési szintkülönbség is. Ha e két döntő segítő tényező közül bármelyik elmarad, lecsökken vagy megszűnik, akkor Izrael harcra való készsége ugyanúgy vezethet katasztrófára, ahogyan eddig sikerekre vezetett, vagy legalábbis nem járt súlyosabb következményekkel. S ha az erő eszközei alkalmasak is katonai sikerek elérésére és területek elfoglalására, arra bizonyosan nem alkalmasak, hogy az igazi biztonságot egyedül adni képes önkéntes és készséges elismerést kiváltsák, megfelelően annak a bölcs mondásnak, hogy a bajonetteket sok mindenre fel lehet használni, csak éppen nyugodtan ülni nem lehet rajtuk.

S ezen a ponton jutunk el az izraeli lelkiállapot egy nyíltan ritkán bevallott, de döntő eleméhez, mely eleme minden, a hatalmi erőben túlságosan bízó közösség lelkiállapotának: a *félelemhez*. Bármennyi jogcímet talál is az izraeli közvélemény ahhoz, hogy negligálhatónak, esetleg nevetségesnek ítélje az arabok intranzigens és patetikus, de elegendően nem hatékony állásfoglalásait, mégis az izraeliek a számukra oly borzalmasan és közeli reális *népi* fenyegetését hallják ki nemcsak az araboknak az ő tengerbe úzásukat hangoztató leplezetlen nyilatkozataiból, hanem az államként és nemzetként való el nem ismerésüket és merő vallási kisebbségként {4-632.} való megtűrésüket hangoztató nyilatkozataiból is. S bármennyire emlegeti az izraeli érvelés is, hogy bízunk az időben, mely elfeledteti a sérelmeket, sírba hajlítja a sértetteket és szétszórja ivadékaikat, kétségtelenül az araboknak az időre és idővel várható megerősödésükre való hivatkozása a félelmesebb, még ha ma nincs is aktuális erő mögötte. Nagyon nyugtalanító dolog időtlen időig szemben állni egy *százmilliós embertömeget* maga mögött tudó *halálos sértődéssel*. S a legmagabiztosabb izraeliben is ott él az az aggódó és jogos gyanú, hogy Izrael mégiscsak kicsi és nem legyőzhetetlen; s miután a legfőbb cél – elismert államhatárok között békésen beilleszkedni a stabil államok közé – fegyveres harccal magával sohasem lesz elérhető, talán jobb lenne *nem megvárni* azokat az eseményeket, melyek a maguk során – ellenkező előjelű „tapasztalat”-ként – majd Izrael hatalmi erejének végességét fogják bebizonyítani.

Az előbb leírt beállítottságnak felel meg Izrael magatartása a nemzetközi fórumokkal, azok békés eljárásaival s erre irányuló határozataival szemben. Teljesen negligálnia nehéz volna őket, hiszen állami létének jogalapjai éppen az Egyesült Nemzeteknek Palesztina felosztásáról és Izrael tagfelvételéről szóló határozatai. A másik oldalon viszont az újabb fejlemények Izraelből mindinkább egyrészt a megvető lenézés, másrészt az ingerült aggodalom magatartását váltják ki a nemzetközi fórumokkal szemben: lenézés jár elsősorban a Biztonsági Tanácsnak elegendő erővel alá nem támasztott, sorozatosan hatástalan elítélő vagy előírásokat tartalmazó határozataival szemben, aggodalom pedig az Egyesült Nemzetek határozatait esetleg mégis erőhatalommal is ellátni képes nagyhatalmi egyetértés *lehetőségével szemben*.

Így alakult ki Izrael s az izraeliek mai lelki beállítottsága a legyőzhetetlenség tudatának és az egzisztenciális veszélyeztetettség tudatának az ellentétes pólusai között. Ebben a helyzetben az ennél a legnagyobb jót Izraellel, aki megtapasztaltatná {4-633.} vele, hogy hatalmi ereje véges; de mindezt nem mindenre elszánt ellenségekkel vívott megsemmisítő harcban, hanem nála és ellenfeleinél egyaránt nagyobb erőt képviselő, békére és konszolidációra törekvő nemzetközi erők akciója formájában. Mint tudjuk, ez az erő a nagyhatalmak együttese képében megvan, illetve meg lenne, ha akcióképes volna.

Az arab és izraeli lelkiállapot ellentétét tehát lényegében éppen az teszi nehezen kiegyenlíthetővé, amiben a kettő azonos. Mindkettő *hisz az erőszakos eszközök kitűnőségében*

vagy elsőbbségében: az egyik a sikertelen erőszak feletti keserűséggel és az erőviszonyokat megcserélő fordulat reményében, a másik a sikeres erőszak feletti önelégültség és a fokozására való készülődés jegyében. Mindkettő *kétségbe vonja* a nem erőszakos utakat előíró *nemzetközi fórumok hatékonyságát*: az egyik azzal, hogy keresztülvihetetlen várakozásokat fűz hozzájuk, a másik azzal, hogy igyekszik semmibe venni őket. S végül mind a két félben él az az *aggódó gyanú*, hogy a hatalmi eszközökben reménykedő és a békés nemzetközi utakat megvető magatartásuk *alapvetően téves*, és katasztrofális kudarcok lehetőségét rejti magában.

f) AZ EGYOLDALÚ ERŐSZAKOS MEGOLDÁS OBJEKTÍV KILÁTÁSTALANSÁGA MINDKÉT FÉL SZÁMÁRA

Az arab–izraeli viszály feleinek az a közös meggyőződése, hogy céljaikat a katonai és hatalmi erőszak fokozásával érhetik el, nem magában azért téves, *mert* erőszakos s így helytelen és elítélendő: illúzió volna azt állítani, hogy az erőszak mindig önmagában hordja büntetését, bár szép volna, ha ez így lenne. Az arab–izraeli viszályban sem az erőszak pusztá ténye az, mely az általa létrejött helyzetek stabilizálódását magában kilátástalanná teszi, hanem a szemben álló felek földrajzi, politikai, társadalmi és erkölcsi erőtenyezőinek az a különleges egyensúlya, amelynél fogva egymásra megsemmisítő csapást aligha képesek mérni, a megsemmisítő csapásnál {4-634.} kevesebb pedig nem alkalmas arra, hogy bármelyik felet a maga végcéljához közelebb hozza.

Izrael vonatkozásában minden jel arra mutat, hogy az már elérte azt a végső határpontot, ameddig arab területen hódítóként eredményesen előrehaladni képes. Két tényező az, mely valószínűtlenné teszi, hogy Izrael az erőszak fokozásával számottevő további eredményt tudjon elérni. Az egyik az, hogy az arab világ Izraelhez viszonyítva aránytalanul nagyobb népességi és területi méretekkkel s ennek következtében szinte beláthatatlan visszavonulási lehetőségekkel rendelkezik. A másik az, hogy az a világpolitikai támogatás, melyben a cionizmus és Izrael eddig részesült s a jövőben részesülhet, mindenkor függvénye volt a cionizmus és Izrael erkölcsi tőkájének, s annak romlásával csökken. Ezt a tanulságot már a győzelmes és mégis hiábavalóvá vált szuezi háborúból is le lehetett volna vonni; s az 1967. évi győzelemben is gondolkodásra késztető lett volna az a tény, hogy eddig egyetlen általa elért „eredmény”-t sem stabilizált a világ elismerése, a közvetlenül érintett arabok elismeréséről nem is beszélve; 1973-ban pedig az izraeliek némi, bár nem nagyméretű visszavonulásra is kényszerültek. Ha eltekintünk minden világpolitikai nehézségtől, és feltételezzük, hogy Izrael egy újabb, merőben arab–izraeli mérkőzés keretén belül akadály nélkül elfoglalja Kairót, Damaszkuszt és Ammant, vajon mit nyerhet mindezzel? Még ha mindhárom arab kormány belebukik is ebbe a vereségbe, ez még egyáltalán nem jelenti, hogy az új kormányok egyezkedésre készebbek lesznek a régiéknél. Ugyanakkor Izrael elviselhetetlen terhet vesz magára azzal, hogy immár nem sivatagokat, falvakat és kisvárosokat, hanem izgatott lakosságú népes fővárosokat és kikötőket kell meg nem határozott ideig megszállva tartania és kormányoznia. Ebből a helyzetből a megszállottak terrorizmusának és a megszállók atrocitásainak egy olyan kényszere állana elő, mely Izraelnek az arabok által való elismertetését minden eddiginél messzebb távoztatná, {4-635.} másrészt az Izrael által élvezett nemzetközi erkölcsi tőkét és támogatást is lényegesen tovább rontaná. Mindennek végeredményeképpen olyan helyzet keletkezne Izrael számára, melyből előbb-utóbb nem lenne más kiút, mint a kisebb-nagyobb mértékű visszavonulás. Ami egyben az arabok számára a várt nagy fordulat kezdetét és minden megegyezési készség végét jelentené.

De nem jut közelebb a maga végcéljához az arab világ sem azzal, ha bármilyen következő menetben az erő eszközével jelentékenyebb mértékben előrehaladna az 1967 előtti határok irányában. Ez ugyanis, ha az erő eszközével történék, magában foglalná Izraelnek mint államnak és nemzetnek a létében való fenyegetését, ez pedig olyan fejlemény volna, mely visszaadná Izraelnek a létéért küzdő, a népiért árnyékába került nép helyzetét, s vele mindazt az erkölcsi tőkét és támogatást, mely a győzelmes és csupán fegyvereiben bízó Izraelt mindinkább elhagyja. Mindez nagyon nehézzé teszi egy olyan világpolitikai konstelláció elképzelését, mely az Izraelnek mint államnak a megsemmisítésére irányuló arab célkitűzés végrehajtására alkalmas volna.

Úgy látszik tehát, hogy objektíve nemcsak hogy nem áll meg a két félnek az a meggyőződése, hogy céljai érdekében a harc és erőszak erőfeszítéseit kell a maximumig fokozniok, hanem ellenkezőleg, mindkét oldal számára bármilyen elképzelhető jövőbeli katonai, harci és erőszakbeli „siker” is csupán a végtelen elhúzóadás, az évtizedeken keresztül állandósuló hadiállapot és terrorállapot perspektíváját nyitná meg, anélkül hogy végső céljaik megközelítéséhez közel hozná őket.

De vajon ha ennyi veszedelem rejtőzik minden további „siker”-ben, bármelyik fél arassa is azt, milyen más lehetőségek rejlenek a jelenlegi zsákutcában?

{4-636.} g) Az 1967 ELŐTTI TÉNYLEGES HATÁR LEGITIMÁLÓDÁSA

Az egymással szembefeszülő tényleges és lélektani állapotok ezek szerint egy megoldhatatlan és feloldhatatlan helyzet képét látszanak mutatni, amely minden külső jel szerint az 1967. évi háború után minden eddiginél *kiéleztettebb* lett. Valójában azonban a tényezők összességében 1967 után olyan változások következtek be, pontosabban értek be, melyek minden *aktuális* kiéleződés ellenére is a politikai és lélektani *kiegyenlítődésnek* egészen különleges *potenciális* lehetőségeit tartalmazzák, ugyanakkor, amikor mindkét oldal legszélsőbb álláspontjai alól mindinkább kihúzzák a realitás támasztékait. Ennek legdöntőbb tényezője az, hogy 1967 után mind politikai, mind jogi, mind lélektani síkon az 1967-ig fennállott tényleges határoknak olyan mértékű *legitimálódása* következett be, helyesebben került napvilágra, mely az azelőtti helyzetben lényegesen kevésbé volt látható.

Milyen tényezőkből ered ez a legitimálódás? Az 1967 előtti határ az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének megosztási javaslatát követő háború eredményeképpen jött létre oly módon, hogy a megosztási javaslat szerinti határt az 1949. évi fegyverszüneti szerződések a tényleges hadihelyzet alapján korrigálták a győztes izraeliek javára. Ezt a háború esetlegességeiből született, békeszerződésileg helyben nem hagyott határt, csakúgy, mint az izraeli állam létét, az arab államok nem voltak hajlandók elismerni több okból: a) nem ismerték el, hogy zsidó bevándorlás jogot ad a bevándorlóknak arra, hogy Palesztinából külön izraeli államot vágjanak le, b) ettől függetlenül már a megosztási javaslatot is sérelmesnek találták önrendelkezési szempontból azért, mert nem felelt meg a kétféle lakosság egymáshoz viszonyított arányának, c) sérelmezték, hogy az 1949. évi fegyverszüneti határok még a kifogásolt megosztási határokon is túlmenően igazságtalanok Izrael javára, d) végül mindenekfelett sérelmezték a nemzetközi jog és az önrendelkezési elv nevében az {4-637.} arab lakosságnak az izraelivé vált területről történt eltávolítását.

Mindezekkel a különböző időpontokban megfogalmazott és különböző tartalmú, de azonos végeredményű érvekkel nehéz lett volna a maguk idejében vitába szállni: nem kétséges, hogy az államalapításnak és az állammegszilárdításnak azt a módját, mely Izrael létrejövetelét és

megszilárdulását jellemezte, a nemzetközi államközösség teljes felborítása nélkül aligha lehetne *általános* eljárásmóddá tenni. Azonban minden nemzetközi problémának vannak általános elvek alá vonható és vannak egyedülálló, nem ismétlődő elemei, s Izrael alakulása egyike a nemzetközi államközösség legegységesebb eseményeinek. Nem azt jelenti ez, hogy a nemzetközi jog elvei ebben az esetben hatályukat veszítették, hanem azt, hogy ezeket az elveket bizonyos határesetekben csak teljesen egyedi, precedensül nem szolgáló érvelések keretében lehet alkalmazni. Ilyen értelemben kell megvizsgálnunk, hogy az 1949-ben létrejött, *akkor* lényegükben teljesen esetleges és teljesen elvtelen határokat milyen tényezők legitimálták azóta.

Az *első* legitimáló tényező az volt, hogy az Izraelből 1948–49. években eltávozott hétszázegynéhány ezernyi arab helyébe nem sok híján hétszázegyzernyi közel-keleti zsidó érkezett a különböző arab államokból. Ezáltal ez a *népcser*e arányosabbá és kölcsönösebbé vált, mint a 20. század bármely más nagyarányú lakosságáttelepítése. Tudjuk, ezt a kölcsönösséget megzavarta az a tény, hogy a zsidó menekültek új lakóhelyükön egészben véve gyökeret vertek, az arab menekültek viszont nem, ez azonban nem változtat azon, hogy ez utóbbiak helyébe mások, mégpedig ugyancsak menekültek települtek. Ennek eredményeképpen ez a népcser, bármennyire nem volt is eredendően sem jogos, sem önkéntes, mégis egyrészt arányossá és kölcsönössé, másrészt pedig visszafordíthatatlanná vált, s így minden általa okozott emberi szenvedés ellenére is tényezője lett a népcser elválasztóvonalát {4-638.} jelentő határ stabilizálódásának és legitimálódásának.

Az 1967 előtti határ legitimálódásának *második* tényezője az, hogy ez a határ a kölcsönös népcser utáni húszévi folyamatos fennállás ideje alatt már egyszer, 1956-ban, *kiállott egy komoly nemzetközi válságot*, miután az izraeliek megpróbálták a határt a maguk javára megváltoztatni. E válság folyamán egyrészt az arabok – már akkor – az 1949. évi fegyverszüneti határok helyreállítására koncentrálták erőfeszítéseiket, másrészt a két legnagyobb hatalom és az összes nemzetközi szervek e határ helyreállításában találták meg a válság megoldásának és a relatív békesség helyreállításának útját. Ezt a tanulságot nem helyezte hatályon kívül az 1967. évi hatnapos háború sem: igaz, hogy ezúttal az izraeliek elsöprő győzelme és a nemzetközi helyzet másféle alakulása miatt nem került sor a háború következményeinek visszacsinálására, de viszont nem is tudott még megközelítőleg sem a háború előttihez hasonló relatív béke sem létrejönni, és a háború folytán létrejött új helyzet eddig a stabilizálódásnak a legkisebb jelét sem mutatja.

Az 1967 előtti határ legitimálódásának *harmadik* eleme az, hogy mind az 1967. évi, mind az 1973. évi háború után *az arabok részéről* visszamenőleg s immár harmadszor is *az erre a határra való visszatérés* lett az elsősorban hangoztatott *legfőbb politikai követelés*, mint ami minden további tárgyalás előfeltétele. Tudjuk, persze, hogy az e határokra való visszavonulás követelése mögött sokakban ott van az a gondolat, hogy ennek elérése után könnyebben történhetik majd meg az izraeliek további visszaszorítása. Mégis e követeléssel az arabok mind akarva, mind akaratlanul jogi lehetőséget, legitimitást tulajdonítanak annak a határnak, melynek megváltoztatását a háború előtt legfőbb politikai céljuknak tekintették, most pedig okuk ugyanennek a helyreállítását a jogrend és igazság győzelmeként tekinteni. Ez pedig nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy mindazok az arab erők, {4-639.} akikhez közelebb áll a jog és igazság, mint a győzelem és bosszú gondolata, közel kerülnek e határ elfogadásához.

Végül az 1967 előtti határ legitimálódásának *negyedik* tényezője az, hogy az *Egyesült Nemzeteknek e tárgyban hozott egyetlen*, valamennyire is konkrét megoldási tervet tartalmazó – 1967. novemberi – *határozata* is az 1967 előtti határra való visszatérést jelöli meg a béke

előfeltételül, s ebben lényegében egyetértés áll fenn az összes nagyhatalmak között. Ugyane határozat szerint a Közel-Keleten minden állam részére biztosítani kell a békés létezés lehetőségét, ami ki nem mondottan, de nyilvánvalóan ugyane határok között írja elő Izrael állami létének elismerését is.

Az 1967 előtti határnak ez a több tényezőtől összetevődő legitimálódása oly tény tehát, mely a mai helyzetben és még egy ideig döntő eleme lehet egy békés kibontakozásnak. S ennek a legitimálódásnak nemcsak politikai és nemzetközi jogi, hanem lélektani tényezői is vannak: mint mondtuk, ma és még egy ideig fennáll az a kedvező helyzet, hogy az erőszakban való bizalom és az erőszakra való készülődés fennhangoztatott magatartásai mögött mind a két félben jelen van a kedvezőtlen fejleményektől való szorongás, s ezzel potenciálisan egy békés kibontakozásra való készség is, melynek ez a határ az egyetlen lehetséges közös nevezője: az arabok számára oly módon, hogy a harmadik és negyedik arab–izraeli háború után az ehhez a határhoz való visszatérés komoly politikai sikernek minősül, és ugyanakkor kiválthatja az Izrael állami létébe való belenyugvás hajlandóságát; az izraeliek számára pedig az ehhez a határhoz való visszatérés elfogadható árként jelentkezik egy minden győzelmi zsákmánynál fontosabb cél, a szomszédokkal való kiengesztelődés és a zsidó államiság elismertetése érdekében.

E vonatkozásban fontos arra rámutatni, hogy az 1967. évi háborúnak a tétje nem Izrael területi követeléseinek az érvényesítése volt, hanem a létezésének az elismertetése; s ahhoz, hogy egy háború bármit is „el tudjon intézni”, éppen az kell, {4-640.} hogy a győztes a győzelmet a háború tétjének az eldöntéseként, ne pedig saját igényeinek továbbfeszítésére való jogcímként fogja fel. Bármily nehéz is tehát, a győztes izraelieknek el kellene jutniok annak felismeréséhez, hogy a győzelem legfőbb és legigazibb eredménye éppen annak a határnak a legitimé válása, melyet a háború diadalmasan „túlhaladni” látszott. Ha tehát engedik, sőt erősítik azt az ellenkező irányú folyamatot, mely az 1967 előtti határ legitimitását lassan felmorzsolja, ezzel talán ezúttal ők engednek veszendőbe menni egy valószínűleg soha többé vissza nem térő kedvező lehetőséget államuk megszilárdítására.

Ebből következik, hogy a különböző előnyös határkiigazításokat követelő érvelések, ha mégoly mérsékelteknek tudják is magukat, s követeléseik mennyiségében másokhoz képest talán azok is, a másik félre való végső hatásukban alig különböznek a minden hódítást megtartani akaró szélső álláspontoktól. Az adott helyzetben ugyanis kizárólag az 1967 előtti határookra való visszatérés jelenti azt a hajszálvékony megegyezési lehetőséget, melynek mindkét fél által való elfogadása elképzelhető: az izraeli fél ettől akár kicsit, akár nagyot el akar térni a maga javára, ezzel így is, úgy is megsemmisíti ezt a hajszálvékony megegyezési lehetőséget. A legitimé vált 1967 előtti határokon elképzelhetők korrekciók, de nem a győzelem jegyében, hanem olyan kétoldalú kölcsönös engedmények formájában, melyek nem csökkentik, hanem erősítik e határ legitimitását. Ilyen korrekció szükségessége és lehetősége elsősorban Jeruzsálem vonatkozásában vetődik fel.

h) JERUZSÁLEM MINT SZENT VÁROS, ÉS HELYZETE A VITÁS FELEK KÖZÖTT

Különleges kérdéskomplexumként jelentkezik az 1967 előtti arab–izraeli határ problémái között a kettéosztott Jeruzsálem kérdése, s egyáltalán Jeruzsálemnek mint szent városnak a státusa. Mindenekelőtt e „szent város” jelleget kell közelebbről {4-641.} megvizsgálnunk, és pedig nem globális szólamként bedobva („három világvallásnak is szent városa”), hanem az

egyes érdekelt vallások és nemzetek vonatkozásában egyenként értékelve, mert akkor rögtön kiderül, hogy a kérdés távolról sem egyrétű.

Jeruzsálem szent városa a *zsidó vallás* számára, mint a „templom” városa, mely egészen lerombolásáig a zsidóság vallási központja volt, azóta pedig ugyane templomnak a Messiás eljövetelkor várt helyreállításával kapcsolatos misztikus és világvégei várakozások középpontja. Ugyanakkor Jeruzsálem szent városa a *zsidó nemzet* számára mint az ókori zsidó királyságok székvárosa azok legdicsőségesebb és leghatalmasabb korszakaiban. Végül Jeruzsálem mindeme vallási és történelmi hátterek miatt lett a 20. század folyamán újból jelentős zsidó szellemi központ, s utóbb az *izraeli állam* kinyilvánított fővárosa.

Jeruzsálem szent városa a *keresztény vallások* számára, először mindama ótestamentumi okok miatt, melyek miatt a zsidó vallásnak is szent városa, másodszor mint Jézus Krisztus igehirdetése jelentős részének, továbbá elítélésének, kereszthalálának és feltámadásának színhelye. Le kell azonban szögeznünk, hogy keresztény részről a Szentföld a kereszties háborúk korszakának befejeződése óta semmiféle államalapítási vagy államfenntartási igénynek nem tárgya. Elmúlt az az idő is, amikor a szent helyek védelme egyes keresztény nagyhatalmak által az ott uralkodó kormánnyal, főleg évszázadokon keresztül az ottomán kormánnyal szemben támasztott, politikai jellegű védnökségi igény formájában jelentkezett. Ma csupán a szent helyeknek keresztény papság által való kezelése és keresztény zarándokok számára való hozzáférhetősége jelent keresztény oldalról figyelembe veendő jogos kívánságot. Hozzá kell végül tennünk, hogy a kereszténységnek egy bizonyos hányada, a protestáns kereszténység, a tárgyak és helyek szentségét elutasító vallási meggyőződése alapján csak kis mértékű s inkább történelmi és {4-642.} tudományos, mintsem vallási jellegű érdeklődést tanúsít a Szentföld szent helyei és Jeruzsálem mint szent város iránt.

Végül szent helye Jeruzsálem a *mohamedán vallásnak*, először az iszlám által is magáévá tett zsidó és keresztény hagyományok miatt, másodszor és főleg azért, mert Jeruzsálem Mohamed halálával kapcsolatos hagyományok vonatkozási pontja, s mint ilyen Mekka és Medina után – bár tőlük meglehetősen távolságban – az iszlám harmadik szent városának rangját viseli, melyben néhány, az egész iszlám által tisztelt szentély van, mindenekelőtt Omár mecsetje. Egyben szent városa Jeruzsálem az *arab nemzetnek* is, annál a szoros kapcsolatnál fogva, mely az iszlám és az arab nemzet között mindig is fennállt, s annál a fontos szerepnél fogva, melyet a Palesztina feletti arab–izraeli viszály a modern arab nemzeti tudat kialakulásában vitt; ennek keretében Jeruzsálem az intranzigens palesztinai arab álláspont szerint egy elgondolt palesztinai arab állam magától értetődő fővárosjelöltje is.

A Jeruzsálemhez fűződő igények ilyen értelmű számbavétele után tehetjük mérlegre a Jeruzsálemmel kapcsolatban eddig felmerült s elképzelhető megoldási javaslatokat, közelebbről az *internacionalizálást*, az *egyik félnek való odaítélést* és a *felosztást*.

Az *internacionalizálás* az 1947. évi felosztási tervezet megoldása volt, melyet a reá következő háború meghiúsított. Az azóta kialakult helyzetben e javaslat megoldási értéke mindinkább csekélynek látszik, akár úgy fogjuk fel, mint mindhárom vallás érdekeinek a kiegyenlítését, akár úgy, mint az arab–izraeli viszálynak Jeruzsálemmel kapcsolatos megoldását.

Az internacionalizálást mint *mindhárom vallás* szent helyeinek egyforma védelmét biztosító megoldást főleg a Vatikán és egyes katolikus országok propagálják. E javaslatnak azonban az a hibája, hogy nem azt a problémát oldja meg, amiből a viszály származott: az arab–izraeli ellentétet. Mind zsidó-izraeli, mind mohamedán-arab szempontból a szent {4-643.} város

jellegnek van a *vallási* elem mellett egy igen jelentős *nemzeti* összetevője, mely a keresztény oldalon teljesen hiányzik. Ezért az internacionalizálás mellett fellépő keresztény tényezők, melyeknek a kérdéshez igazi nemzeti és politikai érdekei nem fűződnek, döntő pillanatban minden egyéb irányú súlyuk ellenére is erőtlenné és súlytalanokká válnak. Nincs sok értelme tehát annak, hogy az internacionalizálást tekintsük a várossal kapcsolatos szükségszerű „keresztény” programnak, mert ez még az e programot elsősorban propagáló Vatikán számára sem az egyedül lehetséges megoldás. Az ügyhöz fűződő keresztény érdek *maximálisan* sem kíván többet, mint azt, hogy ha egyszer az egész kérdéskomplexum átfogó rendezésére sor kerül, a keresztény szent helyek zavartalan hozzáférhetősége is valamilyen nemzetközi kötelezettség és garancia oltalma alá kerüljön.

De nem volna túl meggyőző az sem, ha Jeruzsálem internacionalizálását az *arab–izraeli viszály* e részbeni megoldásaként vetnénk fel. Olyan esetben, mikor egy városhoz több oldalról fűződnek erős nemzeti érdekek és érzelmek, az internacionalizálás programját a szemben álló felek mindig hátsó gondolattal, csak annyiban és addig szokták elfogadni, amennyiben ezzel megakadályozhatják a vita tárgyának a szemben álló fél kezébe való kerülését, s ameddig időt nyerhetnek olyan helyzet előidézéséhez vagy kiváráshoz, melyben a kérdést saját igényeik és érdekeik szerint juttathatják döntéshez. Vagyis az ilyen megoldások általában csak a viszály pillanatnyi szüneteltetésére, a döntés elodázására s ugyanakkor a válság állandósítására jók. A történeti példák (Tanger, Danzig, Trieszt) azt mutatják, hogy az ilyen konstrukciók nemigen oldottak meg semmit, és nem is tudtak tartósak maradni. Az ilyen álmegoldásokat az a hiú remény élteti, hogy ha az ellentéteket a semleges nemzetközi terület képében eltüntettük a térképről, akkor eltüntettük a valóságból is.

Jeruzsálemnek *egészen való odaítélésére* – ha bármely {4-644.} helyzetben a kérdés így vetődne fel – természetesen csak az arabok és izraeliek állanak szemben komoly igénylőkként. Kettőjük között egy pártatlan fórum, ha az egész arab nemzetnek és az egész izraeli nemzetnek Jeruzsálemre mint szent városra és mint fővárosra támasztott igényét méri össze, kétségtelenül a zsidó-izraeli igényt fogja mind nemzeti, mind vallási szempontból nagyobb súlyúnak találni a mégoly indulatos arab igénnyel szemben: hiszen a zsidók számára Jeruzsálemet „szent város”-ként meg sem közelíti semmi más, ezzel szemben az arabok számára Jeruzsálem a szent városok között olyan harmadik, mely az első kettő után lényeges távolságban következik; nemzetileg és politikailag pedig egy olyan elgondolt arab részállamnak a tervezett fővárosa, mely államnak a létrejövele egyelőre teljesen nyílt kérdés. Ha azonban szorosán azt az igényt nézzük, mely Jeruzsálemnek magának a lakossági összetételén alapszik, akkor nehéz figyelembe nem venni azt a tényt, hogy Jeruzsálem, csakúgy, mint az egész Palesztina, a 20. századig arab jellegű volt, s óvárosa az maradt mindmostanáig.

Ilyen körülmények között szinte parancsolólag vetődik fel a harmadik elképzelhető megoldás, *Jeruzsálem kettéosztása*, annál is inkább, mert az 1967 előtti határállapot – melynek legitimmé válását éppen az előző fejezetben fejtettük ki – ezt a megoldást tartalmazta.

Városok kettéosztásának gondolata első látásra meglehetősen erőltetettnek, sőt monstruózusnak tűnik fel. Igaz, Nyugat-Európában és Észak-Amerikában bőven vannak példák határok által elválasztott városokra, ezek azonban nem kettéosztott *vitás* városok, hanem az ipar fejlődése során egymásba nőtt agglomerációk, egymással egyébként békében élő országok határai mentén. A *kettéosztott vitás városok* eddigi eseteiről – pl. Berlinről vagy éppen Jeruzsálemről – be kell vallanunk, hogy első látásra ugyanúgy nem biztatók, mint a vitás városok internacionalizálásának előbb említett történeti példái.

{4-645.} E riasztó példák azonban egyben félrevezetők is. Nem a városok kettéosztása okozza vagy nehezíti ezekben az esetekben a kibontakozást, hanem az *egész helyzet elintézetlensége* teszi nehezen stabilizálhatóvá a városok kettéosztását is. Nyilvánvaló, hogy egy városnak oly értelmű kettéosztása, ahol a kettéosztott várost két eltérő nemzeti hovatartozású lakosság lakja, s a város kettéosztása egy egyébként stabilizált helyzet része, önmagában nemcsak hogy nem lehetetlen, de jobb megoldásnak is bizonyulhat, mint az egyik igénylő fél teljes kisémmizése. E vonatkozásban nem döntő érv az sem, hogy egy ország fővárosa s benne mindaz az érték, amit egy főváros jelent, nem létezhet az „ellenség” legközvetlenebb szomszédságában. Izrael területe oly kicsiny, hogy úgyszólván egyetlen pontja sincs messzire – a fővárosként második helyen számba jövő Tel-Aviv pl. kevesebb mint 20 kilométerre – az „ellenség”-től; a kérdés tehát nem az, hogy miképp juthat Izrael egy katonailag „biztos” helyen lévő fővárosához, hanem az, hogy hogyan szűnhetnek meg szomszédai *ellenségnek* lenni. Ugyanez áll egy Jeruzsálemet fővárosának valló esetleges palesztinai arab államra is.

A kettéosztás elgondolása számára azonban nehézséget jelent az, hogy az 1967 előtti elosztásban csak Jeruzsálem újvárosa tartozott Izraelhez, a történeti emlékektől és szent helyektől terhes óváros viszont teljes egészében arab terület volt. Nehezen képzelhető olyan béketerv, mely az izraelieket a maguk óvárosbeli szent helyeiről – elsősorban a siratófaltól – eltávolítani képes lenne. Itt tehát indokolt volna egy olyan korrigált felosztási tervet számításba venni, mely az elválasztó vonalat az óváros arab negyedének és zsidó negyedének határvonalán húzza meg. Nem kétséges, hogy ennek a határvonásnak nem kis technikai nehézségei vannak, hiszen a siratófal a hagyomány szerint ugyanannak a salamoni templomnak az *oldalfala*, ami *fölé* a legfontosabb arab szenthely, Omár mecsetje építve van. Ez azonban csak annyit jelent, {4-646.} hogy e kérdés valamiféle tüzetesen szabályozott technikai megoldást kíván, de nem annyit, hogy lehetetlen volna.

Az 1967 előtti határ „legitimitása” szempontjából Jeruzsálem kettéosztásának e részleges korrigálása nem olyan változtatás, mely e határ egészében legitim voltát szükségképpen csökkentené. Van ugyanis lehetőség e korrekcióval szemben más pontokon olyan ellentételeket találni akár Jeruzsálemben (pl. az egyetem területén vagy másutt), akár a számos vitás és semleges területtel terhelt hosszú határvonal valamely más pontján, aminek eredményeképpen végül is a kölcsönös részletkorrekciók összessége együttesen ne gyengítse, hanem megerősítse az 1967 előtti határ legitimitását.

i) AZ ARAB–IZRAELI VISZÁLYÉRT VALÓ FELELŐSSÉG KÉRDÉSE

Az arab–izraeli viszály tényeinek értékelését nem zárhatjuk le anélkül, hogy fel ne vessük a felelősség kérdését, közelebbről azt, hogy mi lehetősége és jelentősége van ebben az ügyben felelősségek megállapításának és ebből fakadó következmények levonásának.

Természetesen nem egyes incidensek vagy összeütközések felelőseinek a megjelölésére gondolok, mert ez még teljesen hiteles ténymegállapítás és teljesen pártatlan értékelés esetén sem vezetne nagyon messzire. Ha azonban a felelősség kérdését az arab–izraeli viszály egész történeti összefüggésébe helyezzük bele, akkor nem térhetünk ki az e viszály áldozatául esett Bernadotte gróf ama megállapításának igazsága elől, hogy ebben az ügyben „mindkét félnek igaza van”. Az *arabok* valóban nyilvánvalóan joggal tiltakoztak az ellen, hogy egy ezerkétszáz év óta általuk lakott ország ezernyolcszáz éve onnan eltávozott őslakóinak leszármazottai ott újból államot akarjanak alapítani; joggal tiltakoztak utóbb egy olyan megosztás ellen, mely nem felelt meg az ország tényleges nemzetiségi megoszlásának; s most, mikor az 1949-es fegyverszüneti határok valamennyire stabilizálódtak és

legitimizálódtak, joggal tiltakoznak az ellen, hogy Izrael ma ezeken {4-647.} is túlmenő újabb területi terjeszkedésre törekszik. Érthető, hogy az arab álláspont mindezt összefoglalóan úgy fogalmazza, hogy mindezért egészében a *cionizmus* „felelős”. A cionizmus e „felelősségéből” nyilvánvalóan igaz az, hogy ha cionizmus nem lett volna, akkor sem arab–izraeli viszály, sem izraeli állam nem lett volna. A cionizmus azonban nem számon kérhető „vétek” a szónak a legtágabb értelmében sem: ellenkezőleg, a legnagyobb mértékben természetes, érthető, sőt bátor és emelkedett reagálása a *zsidóság* ama részének, mely bármely okból az átlagnál nagyobb intenzitással tudta és érezte magát üldözöttnek, elnyomottnak és megalázottnak, és a többenél nagyobb intenzitással határozta el, hogy ilyen feltételek között nem akar tovább élni.

Azt jelentené ez, hogy mindenkinek „igaza lévén”, az arab–izraeli viszály egész embertelen helyzetének és rengeteg embertelen részlethelyzetének ne lenne semmiféle bűnöse vagy felelőse? Amennyire önkényes dolog az összefüggések sorozatában szimpátiáink vagy antipátiáink alapján felelősséget megállapítani, bűnöst kiáltani oly ponton megállva, ahonnan a felelősség nyilvánvalóan továbbvezethető, annyira elkenés volna, mindenkinek „igazat adva” elhaladni olyan okozati gócpontok mellett, ahonnan az embertelen helyzetek sora elindult, ahová az eseményeket érdemes visszaporgetnünk, s ahol valóban meg kell állni, mert nincs értelme az ezerfelé futó összefüggéseket tovább nyomoznunk. Ha így keressük azt a pontot, ahol az arab–izraeli viszály embertelen helyzetéért való felelősséget megtalálhatjuk, akkor a felbolygatott Palesztinából kiindulva, a felbolydulást okozó cionizmuson és izraeli államalapításon továbbhaladva a cionizmust létrehozó üldözéshez, elnyomáshoz és megalázáshoz jutunk el, mint aminél meg lehet és meg kell állnunk. Ennek pedig a színhelye s egyben a felelőse az, amit ma már ritkábban használt és kevésbé határozott körvonalú valamit jelentő szóval „keresztény világ”-nak nevezhetünk. Ennek magatartása volt az, ami a cionizmus jogos visszahatását kiváltotta, {4-648.} s azt az annak kiváltásában semmiképpen sem részes arab világra „rászabadította”. A keresztény világ hordozza a bármilyen módon elgondolt „felelősség” mindkét lényeges elemét: egyrészt vitán kívül *okozója* mindannak, ami a cionizmushoz elvezetett, másrészt nyilvánvalóan *felróható*, *vétkes* – mondhatnánk úgy is, *keresztényietlen* – az, amivel okozta mindezt.

Kiegészíti ezt a felelősséget azoknak a – lényegében ugyancsak „keresztény” – hatalmaknak a felelőssége, amelyek az első világháború után a teljesen rendelkezésük alatt álló Közel-Keleten felosztási megállapodásaikkal és ellentmondó ígéreteikkel a mai helyzethez elvezető zűrzavart létrehozták.

j) A FEHÉR EMBER CIVILIZÁCIÓJÁNAK FELELŐSSÉGE ÉS ENNEK GYAKORLATI ÉRVÉNYESÍTÉSE

A „keresztény világ” e felelőssége nagyon szép, mondhatná valaki, de kik azonosíthatók ma egyáltalán ezzel a múltbeli keresztény világgal, hol létezik ezeknek valami olyan szervük vagy szervezetük, mellyel szemben e felelősséget egyáltalán érvényesíteni lehet, s hogy lehet elvárni, hogy ezek elviseljének egy felelősségrevonást olyan múltbeli dolgokért, melyeket közvetlenül nem ők követtek el?

Azok számára, akik belülről élik át a keresztény világ számos szétesési folyamatát, az azonosítás kérdése nagyon nehezen megválaszolhatóan tűnik fel. Annál egyszerűbb a külső szemlélők, főleg a szenvedő alanyok – arabok és zsidók – számára, akik – még ha politikai érdekből időnként egyes hatalmakat támadnak, másokat pedig kímélnek is – legbelsőbb meggyőződésük szerint úgy érzik, hogy joguk van globális felelőssé tételre: csak éppen a zsidók inkább arra hajlanak, hogy ezt a felelőssé tételt globálisan a „keresztényekkel”

szemben érvényesítsék, az arabok viszont inkább arra, hogy globálisan a „fehér ember civilizációjával” szemben.

Ami kérdésünk számára azonban e kettő azonos: az „egykori {4-649.} keresztény világ utódja” éppen a *fehér ember civilizációja*. Utódja nemcsak emberi összetételében és földrajzi elhelyezkedésében, hanem mindenekfelett abban a jellegzetes közös tulajdonságában is, hogy jelentős, hatalmas, emelkedett és meggyőző erkölcsi és társadalmi eszméket és programokat hirdet meg, azután utat enged annak, hogy ezek hatalmi szervezetek kötőanyagává, érdekek fedőszerveivé és hatalmi erőszak igazolóivá váljanak. Ebből született meg az az eszmei és hatalmi síkon egyszerre jelentkező megsokszorozódott *agresszivitás*, mely a fehér ember világát mind a mai napig jellemzi. Ez mozgatta a kereszties háborúkat csakúgy, mint a gyarmati hódításokat, ezzel tartotta a fehér ember a 19. században úgyszólván az egész világot az uralma alatt, s tartja még ma is a hegemoniája alatt, ezzel borította ki sarkaiból az egész többi világ fejlődését, ugyanakkor, mikor olyan impulzusokat is adott neki, melyek termékenyek és hasznosak is lehetnének, ha nem kísérné őket mindaz, amit leírtunk. A fehér ember civilizációja már érzi a mindebből fakadó óriási felelősséget, megpróbálja uralmi helyzeteit felszámolni s az általa okozott zűrzavart egészséges mederbe terelni, de még nem jutott el annak felismeréséig, hogy komoly eredményt csak az általa meghirdetett politikai és társadalmi eszmék becsületes komolyan vételével s minden rövid lejáratú, primitív érdekszempont radikális kikapcsolása útján lehet elérnie. Vagyis: az arab–izraeli viszályért való felelősség, melynek gyökerét a zsidóüldözésekért való felelősség formájában a középkor mélyéig kerestük visszafelé, ma egyben egy különleges aspektusa annak az egyetemes felelősségnek, mellyel a fehér ember civilizációja tartozik az általa megtámadott, kihasznált és felbolygatott harmadik világgal szemben.

De nem nehéz azt a szervezetet sem megtalálni, mely ezt a felelősséget elvállalni s ennek következményeit levonni képes: a *nagyhatalmaknak* az az összessége ez, mely a fehér ember civilizációjának összes hatalmi eszközeit együttesen {4-650.} birtokolja, ezenfelül történetesen ugyanakkor az emberiség egyetlen legitim békeszervező szervezetében a döntés lehetőségét is kezében tartja, s mindezekeken felül a Földközi-tengeren is együttesen és egyenként jelen van. Módjában van tehát ezt a felelősséget elvállalni, elviselni és jó megoldáshoz eljuttatni, feltéve, ha a szükséges akcióegységet létre tudja hozni.

Nem kétséges, hogy a szóban lévő nagyhatalmak felháborodva utasítanák vissza ezt a felelősséget, akár a középkori, kora újkori és legújabb kori zsidóüldözésekért való felelősség, akár az arab–izraeli viszály elmérgesítéséért való felelősség formájában jelentkeznek. Az első vádra meggyőző módon mutathatnának rá arra, hogy éppen az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország voltak a zsidóemancipáció vezető országai, és éppen a Szovjetunió szakított minden más országnál radikálisabban minden középkori keresztény és egyéb előítéllettel; a második vádra pedig feleletül élesen rámutatnának a maguk jóhiszemű igyekezeteire és mások önzésére, kicsinyességére, ellentmondására, intrikáira és széthúzására. A hangsúly azonban nem a felelősségrevonáson, hanem a felelősség önkéntes *elvállalásán* van, ami önmagában is helyes erkölcsi cselekedet, de bizonyos hatalmi helyzetek birtokosai számára egyszerűen kikerülhetetlen gyakorlati szükségesség. Ebben az összefüggésben kell e döntő pozíciók ellátóinak átérezniök, hogy mind izraeli, mind arab szemmel nézve milyen irtózatosan frivol és felelőtlen játéknak tűnik fel mindaz, ami zsidókkal és arabokkal a történeti események összefolyamatában mind a mai napig történt; s mennyire nem kerülhetik el azok, akik a szükséges hatalmi erővel rendelkeznek, hogy ezt az erőt végre egyszer az egész ügy stabil és végleges rendezése érdekében vessék latba.

Hogy ennek a gyakorlati felelősségvállalásnak mi a legfontosabb konkrét tartalma, az a fentebb mondottak alapján könnyen megfogalmazható: egyrészt annak a maga hatalmi {4-651.} erejét mozgósító *akcióegységnek* a létrehozatala, mely egy reális béketerv kidolgozásához és mindkét féllel való elfogadtatásához szükséges, másrészt az ebből eredő mindama terheknek, közöttük elsősorban a *menekültprobléma* nagyvonalú és végleges megoldásához szükséges terheknek a viselése, melyek a felek erejét meghaladják. Volna ezenfelül még egy tennivaló, mely nem annyira cselekvésben, mint inkább a nagyhatalmi álláspontok *áthangszerelésében* áll, oly értelemben, hogy csökkenteniük kellene védenek politikai frazeológiájával való azonosulásukat, és világosabban leszögezniük, miben tér el álláspontjuk védenek álláspontjától. Az Egyesült Államok hosszú lejáratra nem tesz jót Izraellel, ha a hangsúlyt még mindig a közel-keleti katonai egyensúly fenntartására helyezi, és nem mondja meg világosan, hogy az 1967 előtti határookra való visszamenetelt komolyan érti; a Szovjetunió hosszú lejáratra nem tesz jót az arabokkal, ha a hangsúlyt az agresszió kérdésére helyezi, és nem mondja meg világosan, hogy az 1967. évi biztonsági tanácsi határozat magában foglalja Izraelnek 1967 előtti határai között való feltétlen elismerését is. Amíg a nagyhatalmak ezt meg nem teszik, egyidejűen adnak tápot annak a legszélsőbb izraeli álláspontnak, mely szerint a létében fenyegetett Izraelnek annexiókra kell törekednie, s annak a legszélsőbb arab-gerilla álláspontnak, mely szerint az izraeli agresszió által fenyegetett araboknak Izrael megsemmisítésére kell törekedniük.

k) NÉHÁNY HIÁBAVALÓ SZÓLAM KIKAPCSOLÁSA

Esedékes immár rátérni arra, hogy az előzmények felvázolt sorozata és megkísérelt értékelése milyen tennivalók és megoldások irányába mutat. Előbb azonban célszerűnek látszik végére járni néhány közkeletű, szólamszerű állításnak, értékelésnek és javaslatnak, melyeket eleve ki kell kapcsolni a megoldás útjának taglalásából, ha azt akarjuk, hogy hasznos és kivihető eredményekhez jussunk. Olyan szólamok {4-652.} ezek, melyeknek hiábavalósága világosan következik közismert tényekből s azok helyes értékeléséből, mégis, akár gondolkodásra való restségből, akár politikai érdekből újból meg újból megjelennek az ügyre vonatkozó gondolatmenetekben.

1. Nincs sok értelme az arab–izraeli ügyben az *agresszor* címet bármelyik félnek *tartósan* kiosztani, s a további tennivalókat egyszerűen ebből levezetni próbálni. Arabok és izraeliek a 20. század folyamán egymással az *állandó agresszió* állapotában éltek és élnek: az arabok számára kezdettől fogva szüntelen agresszió a zsidó államalapításra való törekvés, majd államalapítás, s mindaz, ami azóta ebből következett; az izraeliek számára pedig szüntelen agresszió az a – mostanáig kétséget kizárólag fel nem adott – arab álláspont, mely Izraelnek államként való létezését sem ismeri el. Mihelyt tehát túllépünk az egyes eseményekben vagy incidensekben megállapítható agresszor keresésén, akkor már nem az agresszor megjelölése a problémánk, hanem az, hogy mely pontig kell ezt a kétféle alapagressziót oly módon csökkenteni, hogy immár egymással kiegyenlíthetőkkel váljanak.

2. Hiábavalóság az a kezdettől fogva hangoztatott zsidó álláspont, mely szerint a zsidó bevándorlás, államalapítás és uralom az *arabok számára is előnyös*, mert anyagi prosperitást, magasabb munkabéretet és életnívót hoz nekik. Ezt a naiv ökonomizmusban fogant tételt, akár az Izrael területén élt vagy élő arabokra, akár az újonnan elfoglalt területeken élő arabokra vonatkoztatják is, a valóságban semmivé teszi az az egyszerű és közismert igazság, hogy az emberek még magasabb munkabér ellenében sem szeretnek másodosztályú állampolgárok lenni; s ha vannak is nem kevesen olyanok, akiket mindenekfelett a közvetlen anyagi előny érdekel, s még többen olyanok, akik jobban szeretik a békességet a harcnál, azért

döntő pillanatban, mikor a közösséghez való tartozásnak, a közösség alakulásának, létének vagy jövőjének a kérdései felmerülnek, az egész közösség magatartását {4-653.} nem a jólétet vagy csendességet szerető többség, hanem az az aktív kisebbség fogja meghatározni, amely a közösség álláspontjait és céljait egyáltalán megfogalmazza, s amelynek állásfoglalására a közvetlen anyagi előnyöknek nem sok hatása van.

3. Szinte szót is kár vesztegetni olyan elképzelésekre, melyek izraeli megszállás vagy hegemónia alatt – főleg Ciszjordániában – valamilyen *arab autonóm területet* vagy *vazallus államot* képzelnek el. Eleve egészségtelen és gyarmatszerű minden olyan államalakulat vagy politikai szervezet, mely merőben egy másik állam, egy másik szervezet érdekeinek szolgálatában jön létre. Az adott helyzetben egy ilyen arab alávetett terület létezése minden eddiginél – az egyszerű katonai megszállásnál sokszorosan – nagyobb sérelme volna az arab nemzeti öntudatnak, s kormányzása olyan állandósított erőszakalkalmazást kívánna, mely a kiegyenlítődés lehetőségét messze eltávoztatná.

4. Nem kevésbé hiábavaló az az ellenkező előjelű arab tétel, mely szerint az arabok *nem ellenségei a zsidóknak*, hanem csupán a különálló zsidó államra törekvő *cionizmusnak*, s a zsidókkal továbbra is mindenkor készek a hagyományos *arab vallási tolerancia* szellemében együtt élni, s akár egy palesztinai arab-zsidó államot is fenntartani. Hiábavalóság ez a szólam mindenekelőtt azért, mert a hagyományos arab *vallási tolerancia* semmi garanciát nem jelent a történelem után arra, hogy az arabok, mint győzelmes többségi *nemzet*, éppen a zsidó nemzeti kisebbséget fogják a rendezett jogállamiság előnyeiben részesíteni; főleg azonban azért, mert Izrael egész lakossága pontosan a *tolerálság* állapota elől menekült a világ minden részéből Izraelbe, a tolerancia jelszava tehát akkor is teljesen hatástalan volna rájuk, ha reális volna.

5. Az előbbinek variánsa az a veszélyes, mert mindenki által tetszés szerint értelmezhető szólam, mely a béke feltételei között felsorolja – önmagában teljesen helyesen – „*a palesztinai nép jogainak elismerését*”, anélkül hogy világosan {4-654.} megmondaná, miben állnak ezek a jogok. Enélkül is tudjuk azonban, hogy ez alatt az intranszigenz palesztinai menekültálláspont az Izrael 1949. évi területére való korlátlan visszatelepedés jogát érti, vagyis valami gyakorlatilag visszacsinálhatatlant akar visszacsinálni; s azt is tudjuk, hogy ezt az izraeliek létük elleni merényletnek tekintik, és semmi körülmények között el nem fogadják. Aki viszont e szólam alatt ennél kevesebbet ért, vagyis valami olyant, ami Izrael külön állami és külön nemzeti létének elismerésével összefér, úgy ezt világosan meg is kell mondania.

6. Hasonlóképpen hiábavaló az az előzővel rokon szólam is, mely nem vonja kétségbe az izraeli zsidó állam létezését és létjogosultságát, ellenben a jövőre nézve kívánja tőle azt, hogy *adja fel a cionizmust*, szűnjön meg a világzsidóság „állama” lenni, váljon „olyan állammá, mint a többi”, s minél inkább „hasonuljon közel-keleti környezetéhez”. E kívánságok között valóban vannak olyanok, melyek kívánatos fejlődési tendenciákat fejeznek ki, mindenekelőtt azt, hogy Izraelnek csakugyan kívánatos stabil módon beilleszkednie a maga környezetébe. Ezt azonban aligha lehet ilyenféle felszólító mondatokkal elérni. Józan ésszel nem várható sem az, hogy az izraeliek egyik napról a másikra elfelejthetik azt a cionizmust, mely államukat létrehozta, s ma is egyetlen komoly külső támaszuk, sem az, hogy a világban szétszórt zsidóság egyik napról a másikra közönyössé váljék Izrael ügyével szemben, sem az, hogy Izrael „közel-keleti” jellemvonásokat vegyen fel, mikor szomszédainak legfőbb törekvése, hogy katonai és ipari fejlődés terén ők vegyenek fel minél hamarabb „izraeli” jellemvonásokat. Ahhoz, hogy Izrael normális, nem cionista, a többihez hasonló állammá váljék, két dolog kell: az egyik az, hogy a zsidóság szerte a világban sehol se éljen olyan nyomás alatt, mely számára Izraelt emberi méltóságának menedékkévé, az „ígéret földjévé”

teszi; másrészt az, hogy Izrael stabil, mind a világszervezet és a nagyhatalmak, mind szomszédai által elismert *határokkal* rendelkeznek. {4-655.} Ehhez pedig a fenti felszólító mondatok nem elegendők.

7. Az előző szólámnak variánsa az is, mely kifejezi Izrael létének elismerésére való készségét, de azzal, hogy az Izraelbe való további *bevándorlás tilos legyen*. Ez megint csak egy olyan követelés, mely úgy akar engedményre hajlandónak mutatkozni, hogy közben az arab intranzigencia követeléseit is fenntartani láttassék. Egy ilyen követelés azonban csak egy függetlenségében korlátozott állammal szemben képzelhető el, vagyis Izrael számára elfogadhatatlan, viszont az arabok számára szükségtelenné is válik, mihelyt létezik egy elismert és a nagyhatalmak által garantált határ.

8. Hiábavaló és komolytalan az az *izraeli* – s időnként egyes nagyhatalmak nevében is kifejezett – álláspont is, mely szerint a kibontakozás csupán az érdekelt felek között *közvetlen tárgyalások* útján lehetséges, külső nagyhatalmi közbelépés nélkül. Ez a szólam úgy hangzik, mintha az érdekelt kis országokat akarná megóvni a nagyhatalmak erőszakos beavatkozásától, holott valójában egy ilyen kimenetelű háború után éppen a közvetlen tárgyalás tartalmazza a maximális erőszakot, a győztes erőszakát, s éppen a nagyhatalmak közvetítő közbelépése az, mely ezt az erőszakot mérsékelni képes. Ezenfelül a közvetlen tárgyalások az arabokkal szemben azt az elfogadhatatlan követelést jelentik, hogy már a közvetlen tárgyalás elfogadásának pusztá tényével mondjanak le eddigi álláspontjukról, Izrael el nem ismeréséről, anélkül hogy a legkisebb mértékben tudnák, hogy kapnak-e ezért valamit ellenértékül, és mit.

9. Komolytalan szólam az is, ha bármely nagyhatalom kijelenti, hogy *nem hajlandó* barátaira, illetőleg védenecire *nyomást gyakorolni*, vagy hogy békejavaslatok készítése nem a nagyhatalmak feladata, hanem másé, pl. az ENSZ-közvetítőé vagy a feleké. A nagyhatalmaknak pontosan azért feladata a béke előmozdítása, mert mint nagyhatalmak ennek érdekében nyomást képesek és *kötelesek* kifejtetni. S ha egyszer {4-656.} tudjuk, hogy az ENSZ hatékonysága pontosan akkora, amekkora a nagyhatalmak együttes fellépésének hatékonysága, akkor azt is tudnunk kell, hogy minden nyilatkozat, mely azt mondja, hogy bármi is *nem* a nagyhatalmak, *hanem* az ENSZ feladata, gyakorlatilag nem jelent mást, mint azt, hogy az illető nagyhatalom nem óhajt az ügyben *hatékony* lépésekkel, hatékony békejavaslatokkal előállani. Vagyis az ilyen nyilatkozatok az ENSZ és a nemzetközi államközösség jelenlegi benuhátróságának és csődjének a megnyilvánulásai s egyben okai is!

10. A másik oldalon nem kevésbé komolytalan az az *arab* álláspont, mely mindennemű kibontakozás előfeltételül az 1967-ben elfoglalt területekről való *feltétel nélküli kivonulást* jelöli meg. Ez pont az ellentettje a 8. pontban említett izraeli követelésnek: itt Izraeltől követelik, hogy mondjon le egyetlen zálogáról, anélkül hogy tudná, mit kap ezért a lemondásért cserébe. Másképpen fogalmazva: tartsa magát az 1967 előtti határokhöz, anélkül hogy bárkitől garanciát kapna arra, hogy az arabok is tartani fogják magukat azokhoz.

11. Elég utalni azoknak a főleg *izraeli*, de egyáltalán bármiféle követeléseknek az elfogadhatatlanságára, melyek elvben tudomásul vesznek valamiféle legitim határvonalat, de azokon *stratégiai* okokból kívánnak bizonyos határkiigazításokat. Nem lehet elégszer ismételni azt a közhelyet, hogy minden stratégiai határ szükségképpen igazságtalan, mert elvtelenül felrúg minden érvényes határvonási szempontot, a területi sérthetlenség és történeti stabilitás szempontjait csakúgy, mint az önrendelkezési, nemzeti vagy etnikai szempontokat; s ugyanakkor káros is, mert nem érdekkiegyenlítésen, hanem egyoldalú érdekkielégítésen alapul, vagyis a stratégiai határigény érvényesülése éppen a határ legitim

voltát szünteti meg. Ezenfelül nem indokolt még egy kifejezetten és egyoldalúan támadó szomszédal szemben sem, mert tényésztelepe az újabb határvitáknak, és nem {4-657.} csökkenti, hanem növeli a szomszédnak agresszióra vagy viszontagresszióra való kedvét.

12. Végül kifejezetten félrevezető az a szólam is, mely arra hivatkozik, hogy a *szerény részeredmény* többet ér, mint a létrejönni nem tudó átfogó béke, s ennek jegyében Izrael s valamelyik nehéz helyzetben lévő arab szomszédállam között *különbéke-javaslatokat* propagál; nem kevésbé haszontalan Izrael részéről is, ha ilyen javaslatokból valamiféle részelőnyt remél elérni. Az arab államok számára az izolált békekísérlet a legbiztosabb út kormányzatuk megbukásához, Izraelnek pedig nem egy-egy arab állammal, hanem az arab világgal kell békét kötnie. Ehhez pedig ha nem is az öszszes arab államnak, de mindenesetre annyinak a hozzájárulása kell, amennyinek ünnepélyes és formális nemzetközi kötelezettségvállalását az arab világ érvényes megnyilatkozásaként lehet értelmezni.

Mindeme hiábavaló szólamok kikapcsolása után tudunk immár zavaró körülmények nélkül rátérni azokra a megoldási lehetőségekre, melyeket a tények gondos értékelése már eddig is elég világos körvonalakban felszínre hozott.

16. Az arab–izraeli viszály: végleges megoldásra irányuló nagyhatalmi akció lehetősége

a) EGY VÉGLEGES BÉKETERV GAZDÁJA ÉS LEHETSÉGES FORMÁJA

Az arab–izraeli viszály tényeinek fentiekben vázolt értékelése azt mutatja, hogy nem lehetetlen végleges béketervet készíteni ebben a vitában, mert létezik egy kialakulóban lévő és alapul vehető legitimitás: a problémát nem annyira a felek tárgyi követelései és a béketerv ennek megfelelő tárgyi tartalma okozzák, mint inkább a felek lélektani állapota. A lehetséges megoldás körvonalazásához először is tisztázni kell {4-658.} a béketerv lehetséges *formáját*; azt, hogy milyen felek, milyen szervek vagy személyek miféle aktusaként jöjjön létre, mondhatnánk úgyis, hogy ki legyen a béketerv *gazdája*. Ezt követően kell világosan körvonaloznunk a béketerv lehetséges és szükségszerű *tartalmát*, mely az előző fejezetekben mondottak alapján már meglehetősen kirajzolódik. A legutolsó, de nem kevésbé fontos kérdés az, hogy a megfelelő tényezők által, megfelelő formában előterjesztett, tartalmilag helyes és alkalmas béketerv keresztülvitele, elfogadtatása, *végrehajtása* milyen eszközökkel, milyen *sorrendben*, milyen adagolásban és tagolásban történjék ahhoz, hogy le tudja győzni az eléje tornyosuló tárgyi és lélektani nehézségeket.

Ami az első kérdést, a béketerv lehetséges formáját illeti, meglehetősen határozottsággal leszögezhetjük, hogy alig van remény egyszerűen a *felek között létrejövő szabályos kétoldalú békeszerződésre* vagy békeszerződésekre.

Nem valószínű az sem, hogy ezt a szakadékot akár a nagyhatalmaktól, akár az Egyesült Nemzetektől kiinduló egyszerű *közvetítés* át tudná hidalni, amint azt a Főtitkár által kiküldött közvetítő kitűnő, kitartó és mégis eddig eredménytelennek bizonyult munkáján is le lehet mérni: a jelek szerint a közvetítés magában nem elegendő arra, hogy a fentiekben leírt lélektani görcsöket feloldani képes legyen.

Ezeket a lélektani görcsöket, amint arra már az előzőkben rámutattunk, csak egy lélektani *sokkhatás* tudná megbontani, mely porondra léptet egy eddig nem szerepelt, mert nem létezett tényezőt, a *reális nagyhatalmi egyetértést*. Méghozzá olyant, mely nem véres verítékkal

kiizzadt, kétértelmű és eleve kétféleképpen értelmezhető és értelmezett *szövegeket* hoz létre, hanem valóságos, minden kétértelműségtől mentesen részletezett *béketervet* és annak keresztülvitelére alkalmas *akcióprogramot*, mely képes a felekkel mind saját erejük végességét, mind a nagyhatalmi együttes erejének túlsúlyát {4-659.} sokszerűen éreztetni, és egyszerre legyen rájuk megnyugtató és kijózanító hatással.

A nagyhatalmak már megindult, de eddig messzire még nem jutott tanácskozásai jelentik tehát az egyetlen lehetséges elindulást a holtpontra való túljutás felé. A béketerv gazdájának azonban nemcsak a szükséges hatalmi és politikai súllyal kell rendelkeznie, hanem azzal a *nemzetközi jogi illetékességgel* is, mely egy felismert érdemi legitimitásnak jogi érvényességet is biztosít. A mai nemzetközi jog értelmében az ilyen fellépésre illetékes szerv nem a nagyhatalmak pusztá együttése, hanem az *Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa*; bármennyire a másodosztályú nemzetközi fórum szerepére szorították is, valahányszor kritikus nemzetközi döntések érvényességéről van szó, mégiscsak ez az egyetlen olyan fontos nemzetközi politikai szerv, melynek bizonyos határozatai más államokra – ha azok nem állandó tagsági hellyel rendelkező nagyhatalmak – hozzájárulásuk nélkül is kötelezőek. Az alábbiakban vázolt béketerv túlnyomó részében keresztülvihető úgy is, mint az 1967. novemberi biztonsági tanácsi határozat végrehajtása, helyesebbnek látszik azonban egy annál újabb, konkrétabb és határozottabb határozat hozatala.

Mindez együttvéve kedvező alkalmat látszik kínálni arra, hogy az arab–izraeli ügyben végre egyszer tisztán érvényesüljön az Egyesült Nemzetek alapokmányának eddig nem érvényesült békeszerző elgondolása, a nagyhatalmak valóságos együttes politikai fellépése.

b) EGY VÉGLEGES BÉKETERV LEHETSÉGES TARTALMA

Vajon mi volna egy elképzelhető reális béketervnek az a lehetséges és szükségszerű tartalma, melyet már több ízben emlegettünk? Egy ilyen béketerv központi tartalma egyetlen „*junktum*”: az, mely kölcsönös és egyidejű feltételként szoros és elválaszthatatlan kapcsolatba hozza Izraelnek az 1967 előtti, *legitimé vált határai* közé való *visszavonulását* {4-660.} és Izraelnek az arab államok által e határok között államként való teljes *elismerését*, úgy, hogy mindkét követelmény a másiknak kölcsönös feltétele legyen. Lényegében ezt mondja ki az egyetlen érvényes eddigi világszervezeti döntés is, a Biztonsági Tanács 1967. novemberi határozata, csak éppen a területek kiürítését kifejezetten, Izrael elismerését pedig olyan közvetett kifejezésekkel, melyeknek ez az egyetlen elfogadható értelme. A leendő béketervnek azonban mindkét követelményt világosan meg kell jelölnie, s egymással való szoros és kölcsönös összefüggésüket is minden kétséget kizárólag úgy kell kimondani, hogy ne lehessen többé egyiket a másiktól függetlenül követelni.

Ezek után tartalmaznia kell a béketervnek az 1967 előtti határnak azokat a részletkorrekcióit, melyek alkalmasak arra, hogy azt *végleges határrá* tegyék. Ehhez többek között olyan kölcsönös határkorrekciókat kell tartalmaznia, melyek végét vetik mindazoknak a különböző helyeken krónikussá vált földhasználati, vízhasználati, legeltetési stb. vitáknak, melyek 1967-ig voltak állandó mérgező tényezői az arab–izraeli viszonyoknak. Ugyancsak e korrekciók keretében kell Jeruzsálem kettéosztását is úgy módosítani, hogy Izrael megmaradjon a maga óvárosi történeti szent helyeinek, elsősorban a siratófalnak a birtokában: világosan kiemelve, hogy ennek a korrekciónak miben áll az ellentétele akár Jeruzsálemben (pl. az egyetemi enklávával kapcsolatban vagy másutt), akár a határ más pontján (pl. egy földközi-tengeri arab, illetőleg jordániai vagy palesztin szabadkikötő formájában). Egyáltalán mindeme korrekcióknak együttvéve olyanoknak kell lenniök, hogy ne csökkentsék és ne tegyék

kétségessé a végleges határnak az 1967 előtti „legitimálódott” határral való azonosságát, hanem éppen korlátozott és kölcsönös jellegüknél fogva ki is hangsúlyozzák azt. Végül technikai és adminisztratív rendelkezéseket kell hozni a szükséges mértékű részletezésben mindazokban a földhasználati, vízhasználati, legeltetési stb. kérdésekben, ideértve a {4-661.} Jordán folyó használatának problémáit is, melyeket helyi határkorrekciókkal megoldani nem lehet.

Szabályoznia kell ezek után a béketervnek azt, hogy Izraelnek az 1967-ben megszállott területeket milyen módon, milyen időrendben kell kiürítenie. Ez azonban már a lebonyolítás kényes kérdésének körébe tartozik, amire külön pontban kell majd kitérnünk.

A másik oldalon ki kell mondania a béketervnek azt, hogy az arab államok részéről Izraelnek e határok között államként való *elismeréséhez* hozzátartozik a diplomáciai kapcsolatok felvétele, a nemzetközileg szokásos mindennemű kapcsolatok teljes normalizálása, valamint az Izraelnek államként való el nem ismerését hirdető hivatalos propaganda beszüntetése. A végleges békeállapotból következik a Szuezi-csatornán, az Akabai-öblön és a tíráni tengersizoron mint nemzetközi vízi utakon való áthaladás teljes szabadságának biztosítása is az izraeli hajók számára.

Külön rendelkezést kíván az a kérdés, hogy – tekintettel az arab államok sokaságára – milyen és hány arab állam elismerése minősül elegendő ellentétül a megszállt területek teljes kiürítéséhez. Az „arab világ” elvileg az összes arab államból áll, azonban nem volna reális mindezek elismerésének megvárását előírni, mert mindig akadhat egy vagy kettő, mely az elismerésnek – számára esetleg közvetlen hátránnyal nem járó – megtagadásából nemzeti erkölcsi tőkét óhajt kovácsolni. Ugyanakkor mégis az arab *világ* elismerésére van szükség, nem egyszerűen a szomszédos és közel fekvő államokéra. Ez utóbbiak elismerésének természetesen fokozottabb jelentősége van, de még itt is számolni kell egy-egy nem életbevágóan érdekelt kormány teljes tárgyalni nem akarásával. A szomszédos államok közül mindenesetre az Egyiptom és Jordánia részéről való elismerés nélkül semmiféle normalizálás nem képzelhető, de minimális követelményként indokolható ennél több, mind a négy határos arab állam részéről való elismerés megkövetelése is. Mindenesetre {4-662.} a minimálisan szükséges elismerésnek valami olyan reális és árnyalt meghatározása kell, mely elegendő garanciát jelentsen Izrael számára, hogy az arab világ érvényes, látható és ünnepélyes állásfoglalásáról van szó, de ugyanakkor ne követeljen meg egy olyan teljes egyhangúságot, mely egy vagy két arab állam ötletszerű vétőjától teszi függővé a békemű sikerét.

Az elismerés kérdésében számításba kell venni egy olyan politikai változás lehetőségét és kihatásait is, mely akár *Jordániában* juttat uralomra a palesztinai menekültszervezetekhez közel álló kormányt, akár a részben vagy egészben kiürített Ciszjordániában alakít külön *palesztinai államot*. Ilyenféle, külsőleg feltűnő változások azt jelentenék, hogy Izrael keleti határán az eddiginél sokkal hangsúlyozottabban arab nacionalista irányzatú és az elismerés kérdésében is intranszigenesebb kormányzatú ország jelenne meg. Mégsem változtatná meg egy ilyen változás sem a helyzet alapvető adottságait, sem az elismerés kérdésében fentebb mondottakat. A palesztinai menekültekre s egy őket képviselő kormányra is áll az, amit az egész arab világról meg lehetett állapítani: hogy ti. egy valamennyire is céltudatos nagyhatalmi politika s annak béketerve igenis képes volna olyan választási lehetőségek elé állítani az arab államokat, melyek szükségképpen előidéznék a reálisabb felfogásuk előtérbe kerülését és a szélsőségesek izolálódását. Ez a palesztinai menekültek politikai szervezeti vonatkozásában azt jelentené, hogy ezeken belül az Izrael felszámolását követelő

irányzatokkal szemben élesebb körvonalakban megjelenne a Ciszjordániába való visszatelepülés reális lehetőségét előtérbe helyező irányzat.

Ezért is rendelkezéseket kell tartalmaznia a béketervnek a *menekültek* problémájáról, kimondván először, hogy az 1967 után elfoglalt területek menekültjeit teljes repatriálás és kártérítés, az 1967 előtti izraeli területek menekültjeit viszont teljes kártérítés és csak családi vagy más emberi okokból különösen {4-663.} indokolt esetekben korlátozott számban való repatriálás illeti meg, amiben a döntést szintén pártatlan szervre lehetne bízni. Ugyanakkor elképzelhető olyan akció is, mely Izrael megmaradt arab lakossága és az arab országokban megmaradt zsidó lakosság között szervez önkéntes lakosságcserét, mindenestre azzal az előírással, hogy azt egyik oldalon sem szabad akadályozni. Mindezekon felül azonban a legdöntőbb jelentőségű szükséges rendelkezése egy ilyen béketervnek az volna, mely a fennmaradó, elsősorban régi menekültek végleges és kielégítő letelepítése érdekében hoz létre nagyméretű – az eddigi segélyakciók kereteinél lényegesen nagyobb méretű – nemzetközi alapot és szervezetet, s e menekülteket az arab országok minél szélesebb körében igyekszik végleges otthonhoz juttatni.

Szükséges, hogy a béketerv rendelkezéseket tartalmazzon olyan külön pártatlan szerv (vegyes döntőbíróóság) létesítéséről, mely a békeszerződés kapcsán felmerülő vitás kérdéseket kötelező határozattal eldönti, mindaddig, amíg Izrael és az arab államok viszonya teljesen nem normalizálódik.

Fontos tartalma volna a béketervnek az, mellyel a nagyhatalmak egyenként és együttesen, valamint a Biztonsági Tanács egészében a maguk s az Egyesült Nemzetek garanciája alá helyezik az egész békeművet; különösen minden olyan kísérlettel szemben, mely későbbi időpontban bármely oldalról megkísérelné akár a határokat, akár az elismerést újból kétségessé tenni.

Végül tartalmaznia kell a béketervnek a lebonyolítás mikéntjének és egymásutánjának a szabályozását, ami az egész terv sikerének a kulcskérdése.

c) A BÉKETERV ELFOGADTATÁSA ÉS LEBONYOLÍTÁSA: A SORREND KÉRDÉSE

A béketerv elfogadtatásának természetes első lépése az, hogy a nagyhatalmak, a Biztonsági Tanács vagy megbízottaik által gondosan és részletesen kidolgozott béketervet a {4-664.} *Biztonsági Tanács elfogadja formális és kötelező határozatként*, és felszólítja a feleket, hogy az abban foglaltakat az előírt egymásutánban teljesítsék, ellenkező esetben a nagyhatalmak együttes akcióval fognak a béketerv keresztülvitele érdekében közrehatni. A döntő két kérdés egyrészt az, hogy miképpen lehetne e béketerv önkéntes elfogadását kiváltani, másrészt az, hogy el nem fogadás esetén milyen egymásutánban történjék a nagyhatalmak együttes fellépése.

A nagyhatalmaknak kétségtelenül nem lesz nehéz érveket találni ahhoz, hogy mindkét felet a béketerv elfogadására kapacitálják: az arabokat azzal, hogy belátható időn belül aligha lesz még egy ilyen alkalmuk arra, hogy méltóságuk megőrzésével és álláspontjuk győzelmére való hivatkozás lehetőségével befejezzék az arab–izraeli viszályt, és végre igazibb és komolyabb nemzeti és társadalmi feladatok felé fordulhassanak; az izraelieket pedig azzal, hogy belátható időn belül aligha vagy talán soha többé nem lesz ilyen alkalmuk egy, az események folytán ily mértékben legitimálódott határ elismertetésére, melyet egy kölcsönös és arányos népcseré,

valamint a nagyhatalmak és világszervezeti fórumok teljes egyetértése, helyeslése és garanciája s mindezekon felül az ellenfél elismerése is biztosít. A másik oldalon viszont az arab–izraeli ügyben az elkészíthető legjobb béketerv elfogadtatása is rendkívüli nehézségekbe ütközik, mert szinte leküzdhetetlennek látszó lélektani ellenállást kell legyőznie és szinte kibékíthetetlennek látszó ellentétes követelményeknek kell eleget tennie. Az ilyen lélektani helyzetben döntő jelentősége lehet a teljes határozottsággal kilátásba helyezett és szükség esetén alkalmazott *hatalmi erőalkalmazásnak*, ez azonban semmiképpen sem jelentkezik *csak* szimpla ultimátumok formájában, hanem azokat a *maximális lélektani ráhatással* kombinálva kell alkalmaznia.

Az arab–izraeli ügyben a központi probléma a teljesítés *sorrendje*. Okunk van feltenni, hogy a felek minden hangoztatott intranszigienciájuk ellenére szívük mélyén örömmel fogadnák {4-665.} egy olyan nagyobb erő határozott fellépését, mely mind a két felet egyaránt sújtó *kényszerként* hozná azt, amit *önkéntes engedményként* egyik fél sem hajlandó vállalni; s így elfogadtatja velük minden józanul elképzelhető béketervnek azt az alap gondolatát, hogy az egyik félnek a megszállott területek kiürítéséért, a másiknak pedig az elismertetésért bele kell nyugodnia az egyiküknek sem tetsző 1949–1967 közötti határokba. Első reakálásuk mégis az lesz – s emellett képesek lesznek teljes konoksággal kitartani –, hogy először a másik tegye meg a döntő lépéseket, s ő majd azután mérlegeli, hogy mire hajlandó.

Ezt a kétirányú konokságot elsősorban nem józan érvek támasztják alá, hanem indulatok és félelmek, azonban ezektől eltekintve tárgyi érvek is felhozhatók mind a két álláspont mellett, melyek kölcsönösen a másiktól követelik a kezdő lépést. Az egyik oldalon az egész lebonyolítás alapvető követelménye, hogy megtörje a felek központi lélektani görcsét, azt, hogy mindkettő tehetetlennek tudja a nemzetközi fórumokat, nem fél tőlük, illetőleg nem bízik bennük, s minden bizalmát a maga múltbeli, jelenlegi vagy jövőbeli erőszakába helyezi. Ebből a szempontból az szükséges, hogy a béketerv lebonyolítása erőteljes nagyhatalmi és világszervezeti fellépéssel elért *területkiürítéssel kezdődjék* az izraeliek részéről. Csak ez bizonyítja kellően mind az izraeli győzelmi öntudattal, mind az arab visszaütési készenléttel szemben, hogy a nagyhatalmi és nemzetközi tényezők minden látszat ellenére is igenis mindkettőjüknél erősebbek, és bizalomra is, respektusra is érdemesek.

A másik oldalon viszont a mellett az álláspont mellett, hogy az *elismerésnek meg kell előznie a kiürítést*, az szól, hogy a két egymás feltételét képező és összekapcsolódó engedménynek, az elismerésnek és a kiürítésnek a nagyhatalmi és nemzetközi fórumok által való *kikényszeríthetősége* nem egyforma: Izraelt az elismerés *után* is rá lehet kényszeríteni az együttes nagyhatalmi nyomás teljes belevetésével a területek {4-666.} kiürítésére, ezzel szemben az elismerésnek a kiürítés megtörténte *után* az egész arab világgal szemben maximális erőszakkal való kikényszerítése fonák és végeláthatatlan dolog volna, hiszen az elismerés olyan valami, ami bizonyos mértékű önkéntesség nélkül gyakorlatilag értéktelen. Ha tehát a teljes kiürítés *után* az arab államok még tagadják az elismerést, úgy Izrael mint viszonzás nélkül teljesítő fél, a teljes becsapottság és megrövidítettség állapotában marad. S ez annál is inkább fenyegető veszedelem, mert igen nagy a valószínűsége annak, hogy ha a béketerv lebonyolítása *teljes kiürítéssel* kezdődik, úgy az arabok hajlamosak lesznek arra, hogy ezt elsősorban ne a nagyhatalmi és nemzetközi tényezők erejeként, hanem saját győzelmükként értelmeznék, ami után nem az elismerés, hanem a győzelmes továbbhaladás tűnhetik fel majd előttük természetes következő lépésnek.

E probléma megoldására, hogy ti. a lebonyolítás nem kezdődhetik *sem* a teljes kiürítéssel, *sem* a feltétel nélküli elismeréssel, egy aránylag egyszerű út látszik a legcélravezetőbbnek: a

béketerv lebonyolításának *részleges kiürítéssel* kell kezdődnie, *elismeréssel* folytatódnia, és *teljes kiürítéssel* befejeződnie. Vagyis a kiürítendő területet egy első, elismerés előtti, és egy második, elismerés utáni kiürítési zónára kell felosztani, amivel el lehet érni, hogy mindkét fél legyen teljesítő is, viszonzó is. A kiürítés megkezdése jelenti az arabok számára annak megtapasztalását, hogy a világszervezet igenis nem tehetetlen, a kiürítés két fázisra tagoltsága viszont annak megtapasztalását, hogy ez a kiürítés nem ok a hiábavaló diadalmámorra, mert nem az történik, amit az arabok szeretnének, hanem az, amit a világszervezet elrendel, s a teljes kiürítés csak egy komoly ellenszolgáltatás, a teljes elismerés fejében érhető el. A másik oldalon a kiürítés megkezdésének kikényszerítése az izraeliek számára a saját erejükben való irreális bizakodás megszűnésére ad indítékot, anélkül hogy az ellenségeiknek való teljes kiszolgáltatottságot jelentené, mert hiszen a második zóna képében jelentős {4-667.} zálog marad a kezükben arra az esetre, ha az arabok a következő lépés, az elismerés megtételét utóbb mégis megtagadnák. A nagyhatalmak politikai és célszerűségi mérlegelésének és döntésének tárgya lehet az a kérdés, hogy a kiürítés mennyiben jelentse az araboknak való azonnali átadást, és mennyiben közbülső, nemzetközi szervek, ENSZ-csapatok által való ideiglenes megszállást.

d) AZ ELSŐ ÉS MÁSODIK KIÜRÍTÉSI ZÓNA ELHATÁROLÁSA

Az előbb mondottakból következik, hogy a kétféle zóna elhatárolása a leendő béketerv lebonyolítási részének a legfontosabb s az egész béketervnek csaknem a legkényesebb tartalma, melyet ugyanolyan gonddal kell kidolgozni, mint a végleges határt. A két zóna kiürítése közé esik ugyanis az egész béketerv fordulópontja, *Izrael elismerése*, rosszabbik esetben pedig az egész béketerv buktatója is, ti. az, hogy az arab államok az első zóna kiürítése után *megtagadják* a további lépés, *az elismerés megtételét*, vagy esetleg az, hogy Izrael végső elszántsággal szembeszegül a második zóna kiürítésének; vagyis számolni kell egy olyan helyzettel, melyben a béketerv *az első zóna kiürítése után elakad*. Ilyen körülmények között mind a két zónának világosan körülhatárolt és rendkívül kényes lélektani és tárgyi funkciója van: az első zónának olyannak és akkorának kell lennie, hogy az arab államoknak érdemes legyen *miatta*, a második zónának viszont olyannak és akkorának kell lennie, hogy az arab államoknak érdemes legyen *érette* az elismerés keserű piruláját lenyelniök. Ugyanakkor az első zónának olyannak és akkorának kell lennie, hogy okot adjon az izraelieknek a megrendülésre, vagyis éreztesse stratégiai helyzetük meggyengülését, de ne adjon okot a kétségbeesett ellenállásra, hanem éppen azokat a területeket foglalja magában, melyeket józan ésszel nem remélhettek időtlen időkig megtartani, s melyek feladását a ballasztoktól való megszabadulásként is értelmezhetik; ugyanakkor a második zónában azoknak és csak azoknak a {4-668.} területeknek kell maradniok, melyek megtartását az izraeliek a leghevesebb érzelmekkel, az életbevágó fontosság tudatával, titkolt – vagy alig titkolt – annexiós vágyakkal tervezik, s amelyek eddig bizonytalanul imbolyogtak az irreálisan nagy megszállott területeken belül, most pedig éppen a részleges visszavonulás jóvoltából új elválasztó vonalként világosan megjelennek a térképen. Mindez az izraeliek számára jelent indítékot ahhoz, hogy mindezért az ellenszolgáltatás nélküli kiürítés keserű piruláját lenyeljék. Viszont ugyanakkor indítékot jelent az arab államok számára is arra, hogy a békeművet ne akasszák meg, az elismerést ne tagadják meg, hanem annak megadásával a teljes kiürítés kényszerhelyzetét idézzék elő Izraellel szemben, nehogy a béketervnek a részleges kiürítésnél való megállása az izraelieknek időt és lehetőséget adjon egy kisebb és reálisabb hódítási területen való újabb berendezkedésre és aránylagos konszolidálódásra.

Mindezekben az első és második zóna *motiváló* szerepéről volt szó, arról a *lélektani* hatásról, melyet a két érdekelt félre a béketerv sikeres előrehaladása érdekében ki kell fejteniök. Ennél

nem kevésbé lényeges a *tárgyi* szerepük, főleg abban az esetben, ha a béketerv végül félúton mégis elakad: erre az esetre gondolva a két zónát úgy kell meghatározni, hogy már az első zóna kiürítésével is a jelenleginél jobb helyzet álljon elő, vagyis a *jelenlegi helyzet legtarthatatlanabb elemei* megszűnjenek.

Mindezek a követelmények meglehetősen világosan megszabják a két kiürítési zóna körvonalait. Egyiptom felé az első kiürítési zónának szükségképpen magában kell foglalnia a Sínai-félsziget nyugati – esetleg nagyobb – felét a Szuezi-csatorna teljes biztonsága érdekében, viszont a második zónában kell maradnia a Sínai-félsziget keleti felének, de legalábbis az Akabai-öböl partvidékének a Tírán-szoros kijáratával együtt, valamint természetesen a Gázai övezetnek.

{4-669.} Jordánia felé az első kiürítési zónának Ciszjordánia olyan jelentős és művelhető területeit kell magában foglalnia, mely az 1967 óta eltávozott menekültek túlnyomó részének a visszatelepítését lehetővé teszi. Ennek gyakorlatilag elsősorban a Jeruzsálemtől északra fekvő nagyobb ciszjordániai betüremlés egész területét vagy annak – esetleg valamilyen keskeny határ menti sávot meghagyó – túlnyomó részét kell jelentenie: viszont természetesen a második zónában kell maradnia Jeruzsálem területének és az esetleg tőle délre fekvő kisebb ciszjordániai betüremlés egyes részeinek.

Szíria felé, ahol az első zónának csak lélektani s kevésbé tárgyi funkciója van, ennek következtében az első zónának kell kisebbnek, esetleg csupán jelképesnek, a másodiknak nagyobbak lennie.

E nagy vonalakon belül a két zóna határvonala a részletek tekintetében az egyik vagy másik félhez közelebb álló nagyhatalmak között bizonyos mértékű alkudozás tárgya lehet, azonban a legnagyobb mértékben óvakodni kell a teljességgel esetleges és ötletszerű alkutól. A legfontosabb feladat ugyanis a megszállt és kiürítendő terület minden egyes pontjára nézve kitapogatni a felek alapvető érdekeit, félelmeit és reményeit, s ennek alapján az optimális tárgyi és lélektani eredmény szem előtt tartásával elhelyezni azokat az első vagy második zónában.

e) NAGYHATALMI AKCIÓ ÉS NAGYHATALMI GARANCIA A BÉKETERV ELAKADÁSA ESETÉRE

Ezzel nagy vonalakban előttünk van mindaz, ami egy nagyhatalmi nyomatékkal és világszervezeti kötelező erővel előterjesztett kibontakozási és béketerv érdemi tartalmát és menetrendjét kiteheti. Ennek *sima* lebonyolításához az érdekelt felek hozzájárulása és közreműködése szükséges. Tudjuk, mennyi nehézsége van ennek, s a jelen helyzetben lehetséges, sőt szinte valószínű is, hogy egy ilyen vagy hasonló tervet elsősorban egyik oldal sem fog elfogadni, az is lehetséges, {4-670.} hogy csak az egyik oldal fogadja el, s könnyen elképzelhető, hogy az egyik oldal részéről való elfogadás okul szolgál majd arra, hogy a második oldal, mint amannak előnyösét, annál is inkább ne fogadja el; elképzelhető az is, hogy Izrael csak azzal a feltétellel fogadja el, hogy az összes arab állam vagy meghatározott arab államok is elfogadják, s e feltétel teljes teljesítése nem sikerül; elképzelhető az is, hogy a tervet elfogadják, végrehajtása elindul, s közben tagadja meg valamelyik fél a következő lépés – az arabok az elismerés, az izraeliek a teljes kiürítés – megtételét. Nem kétséges, hogy a Biztonsági Tanácsnak és a benne egyesült nagyhatalmaknak valamit ebben az esetben is kell csinálniuk, ha nem akarják az Egyesült Nemzetek és a maguk tekintélyét végleg lejáratni. Kérdés, mit lehet és mit kell csinálniuk a felek hozzájárulása nélkül.

Ha jól megfigyeltük a kívánatos béketerv különböző fázisainak, főleg az első zóna kiürítésének funkciójáról mondottakat, akkor a felelet meglehetősen egyszerű és talán nem is meglepő: a *nagyhatalmaknak* abban az esetben is, ha a felek már elsőre nem fogadják el kielégítő módon a béketervet, a Biztonsági Tanács teljes tekintélyének és a maguk hatalmi súlyának a teljes bevetésével *el kell érniök az első zóna kiürítését*, éspedig tekintet nélkül arra, hogy a béketerv önkéntes teljesítése Izrael, az arab államok vagy mindnyájuk ellenkezésén akadt-e fenn. Természetesen annak, hogy egy ilyen közös fellépés egyáltalán komolyan vehető legyen együttes lépésként, előfeltétele, hogy már a megelőző megegyezések és közös állásfoglalások során létrejöttön egy olyan komoly politikai áthangszerelődés, melynek során a Szovjetunió distanciálja magát attól az állásponttól, mely a közel-keleti ügyben egyedül Izraelt tekinti agresszornak, az Egyesült Államok pedig distanciálja magát attól az állásponttól, hogy nem szabad nyomást gyakorolni Izraelre.

Hogyan?, kérdezhetné valaki, mi jogosultsága van egy ilyen, csupán az egyik felet, Izraelt kényszerítő lépésnek, {4-671.} pláne még abban az esetben is, ha a béketerv önkéntes teljesítése nem az ő, hanem az arab államok ellenkezésén hiúsul meg? Méltányos-e ez egyáltalán, elképzelhető-e, hogy az Izraelt pártoló vagy a két oldal között közvetíteni akaró nagyhatalmak ilyenbe belemennének, s nem fenyeget-e, hogy Izrael kész lesz ezzel szemben egy olyan kétségbeesett tényleges ellenállást kifejteni, mely a nagyhatalmak kollektív fellépésének biztonságát megingatja, s őket végül is újból a már megszokott két táborra bontja? Meg vagyok győződve, hogy ha az első és második zóna határait jól és körültekintően szabják meg, ha a kiürítési felszólítást nem kapcsolják össze semmiféle megbélyegzéssel, vétkessé vagy agresszorrá nyilvánítással, s ha a kiürítés utáni helyzetre nézve Izraelnek nagyhatalmi garanciát helyeznek kilátásba esetleges támadással szemben, akkor ez a lépés nem méltánytalan, a részt vevő nagyhatalmak nem fognak visszakozni, és Izrael nem fog elkeseredett ellenállást tanúsítani.

Nem méltánytalan ez az eljárás mindenekelőtt azért, mert egyrészt egyedül a Biztonsági Tanácsnak egy ilyen, egyszerre *kényszerítő* és *garantáló* lépése képes eltávolítani az útból a legnagyobb *lélektani akadályokat*, így az araboknak a nemzetközi fórumok iránti bizalmatlanságát, főleg azonban Izraelnek azt az irreális lelkiállapotát, melyben egyszerre *érzi magát mindenre képesnek és mindenkitől elhagyottnak*. Másrészt szükség van erre a lépésre *a jelenlegi helyzet legtarthatatlanabb* elemeinek a megszüntetése céljából; ugyanakkor az e lépés által létrejött új helyzet amennyit ront Izrael presztízsén és stratégiai helyzetén, ugyanannyi reális előnyt is jelent számára azzal, hogy az új megszállási határ formájában objektív érvennyel, reálisan megjelenti a térképen azt a területet, melyet Izrael megtartani szeretne, méghozzá egy támadással szemben való garanciával s az újabb fokozatos konszolidáció lehetőségével megerősítve arra az esetre, ha az arabok az elismerést továbbra is megtagadják. Ugyanakkor nem méltánytalan ez a helyzet az arabokkal szemben sem, {4-672.} akiknek *csak* Izrael elismerését kell szolgáltatniok ahhoz, hogy ez a számukra nem kívánatos folyamat abbamaradjon s ők a második zónát is megkapják. S mindkét oldal stabilitásra törekvő erőt erősíteni fogja az, hogy az első zóna kiürítése és az új menekültek túlnyomó részének visszatelepítése lényegesen csökkenteni fogja azt a maga előtt békés kibontakozást nem látó és minden kétségbeesett lépésre hajlandó embermennyiséget, mely a legszélsőségesebb álláspontok legfőbb embertartaléka. Vagyis az első zóna kiürítése rendkívüli mértékben megnöveli annak valószínűségét, hogy utána bekövetkezik a mindkét oldal engedékenyebbé válása s a béketerv önkéntes elfogadása: az izraelieket stratégiai helyzetük megrosszabbodása, az arabokat a második zóna elvesztésének a veszedelme fogja erre indítani.

Az, hogy az új helyzet a felek számára ne csak éppen hogy, hanem lényegesen elviselhetőbb legyen, mindenekelőtt annak arányában remélhető, amennyire gondosan húzták meg a nagyhatalmak az első és a második zóna határát.

Nem kevésbé lényeges azonban az is, hogy a nagyhatalmak, még ha a közvetlen tennivaló terén némileg újból ellentétekbe kerülnek is, ne engedjék magukat még egyszer abba a fonák helyzetbe hozni, hogy azonosítják magukat védenek merev álláspontjaival, ádáz frazeológiájával és oktan cselekedeteivel, s így azok járszalagjára kerülnek, inkább, mint azok az övékére. Annál is inkább, mert okunk van feltenni, hogy az új helyzetben, miközben egyik vagy másik vagy mindkét oldalon intranzigens álláspontok és erők válnak uralkodóvá, ugyanott egyben éles politikai válsághelyzetek és ellentétek is kialakulnak, s mindkét oldalon lényegesen megnőnek, láthatóbbakká és bátrabbakká válnak azok az álláspontok és erők is, melyek végleges megegyezésre törekednek a már legitimálódott 1967 előtti határok alapján. Ebben a helyzetben a nagyhatalmak dolga lesz, hogy lépéseik egyszer már elért koordináltságát fenntartani vagy helyreállítani igyekezzenek, s ezenközben a felek álláspontjainak {4-673.} feltehető fellazulását szüntelenül felhasználják arra, hogy a feleket továbbra is a megegyezés irányába kapacitálják. Ezt a kapacitálást igen nyomatékossá lehetne és kellene tenni pl. a garancia megtagadásával, illetőleg visszavonásával, esetleg önkényes és egyoldalú lépések, kitelepítések stb. megtorlásaként, valamint a felek felfegyverzésének az összehangolt megtagadásával.

Fennáll végül a béketervet fenyegető utolsó veszélyként az a lehetőség is, hogy a békemű teljes lebonyolódása, Izraelnek az arabok által való elismerése és a második zónának Izrael által történt kiürítése *után* lép fel az arab államok vagy egyes arab államok körében egy olyan magatartás, mellyel az elismerést visszavonják s a felvett diplomáciai kapcsolatot megszakítják. Éppen ennek bizonyos fokú megelőzésére említettük annak fontosságát, hogy világosan meg legyen határozva, mely és hány arab állam elismerése szükséges és elegendő feltétele a második zóna kiürítésének és a békemű befejezésének. Bármennyire súlyos sérelme volna is a békeműnek egy ilyen utólagos visszavonás, ne képzeljük, hogy ez képes volna teljesen megsemmisíteni az egyszer már megtörtént arab elismerés jelentőségét: egy ilyen egyszer megtett gesztus az eddigi arab álláspont feladását jelenti, s arra minden tüntető visszavonás ellenére sem lehet még egyszer ugyanolyan súllyal és hitellel visszatérni. Ez az a pont, ahol szintén döntő szerepet kap a nagyhatalmaknak Izrael részére adandó, illetőleg adott közös garanciája, mely kiegyenlíteni képes akár egy vagy két arab állam elismerésének a kimaradását, akár az elismerés utólagos visszavonására irányuló kísérletek visszahatását. Természetesen ugyanez a garancia jár az arab országoknak is mind Izrael esetleges önkényes vagy egyoldalú akcióival szemben, mind pedig a véglegessé vált határok védelmében.

Zárószó az arab–izraeli viszályal foglalkozó 14–16. fejezethez

Ebben a gondolatmenetben végig a *politikai* szemponté volt az elsőség, mert úgy találtuk, hogy az arab–izraeli viszály különleges körülményei között a *nemzetalakulás* központi politikai kérdése minden egyébnél, így a társadalmi feszültségeknél és gazdasági érdekeknél is nagyobb és döntőbb erejű meghatározó tényező. Viszont a nemzetalakulásnak a közösségi tudatállapotokkal és közösségi indulatokkal való összefüggése, melyek arab és izraeli viszonylatban különösen erősek, elkerülhetetlenné tette e *politikai lélektani* elemzés területére való kimerészkedést. Olyan szempont ez, mely mind nagyobb mértékben foglalkoztatja a politikai tudomány művelőit, ellenben lényegesen kevésbé konkrét vitás politikai, még hozzá nemzetközi politikai kérdések elemzőit. Itt ugyanis óhatatlanul felvetődnek a kibontakozás, a megoldás, a tennivaló kérdései, s ezekkel együtt a politikai helyzetekre és eseményekre való lélektani ráhatás és befolyásolás nagyon is bizonytalanoknak látszó és világos eredményeket nem ígérő problémái is. De éppen az előttünk lévő ügy sajátos politikai lélektani állapota adott némi bátorságot ahhoz, hogy konkrét – és lélektani szempontokra is tekintettel levő – kibontakozási javaslatok tételének egyébként hálátlan feladatát vállaljuk, nem félve attól a veszélytől, hogy e javaslatok az események továbbgyűrűző vagy robbanó menete során hamar és könnyen túlhaladottá és tárgytalanná válnak. Az arab–izraeli viszály zsákutcája ugyanis minden külső robbanásveszélyessége ellenére is legbelsőbb adottságaiban egy különösen megmerevedett és alig mozdítható {4-675.} politikai és politikai lélektani helyzetet mutat, amelyben azok a kritikus pontok, ahonnan esetleg mégis továbbmozdítható volna, nagyon pontosan lokalizálhatók, és meglehetősen egy irányba mutató megoldásokat szuggerálnak. Ezeket próbáltuk megfogalmazni.